VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 11, Sayı/No. 2, Güz/Fall 2026 ISSN: 2149-9535 / 2636-7777

Araştırma Makalesi/ Research Article

Osmanlı Bürokrasisinde Gücün Ekonomik Boyutu: İktidar, Servet ve Rüşvet Üçgeninde Derviş Mehmed Paşa

Osman Kimya[*]

(ORCID: 0000-0003-4168-5424)

Makale Gönderim Tarihi
01.02.2026

Makale Kabul Tarihi
22.09.2026

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Kimya, O., "Osmanlı Bürokrasisinde Gücün Ekonomik Boyutu: İktidar, Servet ve Rüşvet Üçgeninde Derviş Mehmed Paşa", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (Eylül 2026): 1613-1649, DOI: 10.24186/vakanuvis.1879518.

APA: Kimya, O. (2026). Osmanlı Bürokrasisinde Gücün Ekonomik Boyutu: İktidar, Servet ve Rüşvet Üçgeninde Derviş Mehmed Paşa. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11 (2), 1613-1649, DOI: 10.24186/vakanuvis.1879518.

Öz

Rüşvetin varlığı tarihin ilk dönemlerine kadar dayanmaktadır. İlk zamanlardan itibaren birçok toplumsal yapıda görülebilen bir hadise olan rüşvet yapılacak işlerin daha kolay şekilde çözülmesi için bir araç ya da yöntem olarak devlet kademelerinde ve toplumsal hayatta kullanılmıştır. Devletlerde görülen rüşvetin varlığı devletlerin zayıfladığı dönemlerde genelde daha aşikâr bir durum olmaya başlamıştır. Bütün toplumlarda görülmekle birlikte Türk tarihinde de ilk zamanlardan itibaren varlık göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkiye, osmankimya@yyu.edu.tr.
Assist. Prof. Dr., Can Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education, Department of Turkish Language and Social Sciences Education, Türkiye.

de kuruluş yıllarından itibaren devlet kademelerinde ve toplumsal hayatta rüşvetin mevcut olduğu söylenebilir. Rüşvet ve benzeri suçların varlığı devletin son dönemlerine kadar da görülmüştür. Bu durum Osmanlı iktisadî yapısının sarsıldığı ya da zayıfladığı dönemlerde daha da artmıştır. Devlet içerisinde zamanla kritik görevlerde bulunan birtakım devlet adamları aldıkları rüşvetler ve hediyelerle servetlerine servet ekleyerek güç sahibi oldukları bilinmektedir. Bunlardan biri de hiç şüphesiz Derviş Mehmed Paşa örneğidir. Hayatının ilk dönemlerinden itibaren devlet kademelerinde birtakım görevler ifa eden Mehmed Paşa zamanla önemli bir servete ve güce kavuşacaktır. Çalışmada Osmanlı Devleti'nde rüşvetin varlığına değinerek, servet-güç arasındaki ilişki durumu ve Derviş Mehmed Paşa örneği üzerinde durulacaktır. Sadrazamın hayatı, askerî faaliyetleri ve sahip olduğu serveti dönemin kaynakları ışığında verilmeye gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Servet-Güç İlişkisi, Rüşvet, Derviş Mehmed Paşa.

The Economic Dimension of Power in Ottoman Bureaucracy: Derviş Mehmed Pasha in the Triangle of Power, Wealth and Bribery

Abstract

The existence of bribery dates back to the earliest periods of history. A phenomenon observed in many social structures since ancient times, bribery has been employed—both within state apparatuses and in social life—as a tool or method to facilitate the resolution of tasks. Its presence within the state has generally become more conspicuous during periods of state decline. While found in all societies, it has also been present throughout Turkish history since its earliest days. It can be said that bribery existed within the Ottoman state—both in government ranks and in social life—from its very inception. Bribery and similar offenses persisted until the final stages of the state, intensifying during periods when the Ottoman economic structure was destabilized or weakened. It is known that certain statesmen holding critical positions amassed great wealth and power over time through the bribes and gifts they received. Derviş Mehmed Pasha is undoubtedly one such example; having served in various state roles from an early stage in his life, he eventually acquired significant wealth and power. This study addresses the existence of bribery in the Ottoman state, focusing on the relationship between wealth and power and examining the specific case of Derviş Mehmed Pasha. It aims to present an account of the Grand Vizier's life, military activities, and accumulated wealth in light of contemporary sources.

Keywords: Ottoman Empire, The Relationship Between Wealth and Power, Bribery, Dervish Mehmed Pasha.

Giriş

Rüşvet, tarihin ilk dönemlerinden itibaren hemen hemen her toplum ya da devlette çeşitli şekillerde görülmüştür. Bir suç türü olarak rüşvet köklü bir maziye sahiptir. Çeşitli suç türlerinde olduğu gibi rüşvet suçu da birey ile alakalı sosyal bir olgudur.[1] Her suç toplumsal düzeni ve kamu düzenini bozar ya da bozulmaya doğru iter. Ancak rüşvet doğrudan kamusal düzeni sağlamakla vazifeli olanlar tarafından işlendiğinde diğer suçlara oranla daha tehlikeli ve vahim bir mahiyete sahiptir. Bu nedenle devletlerde sosyal düzenin bozulduğu zamanlarda rüşvetin fazlalaştığı görülür. Rüşvet ile alakalı birçok bilimsel çalışmada çeşitli tanımlar yapılmıştır. Rüşvetin terim anlamı üzerinde yapılan tanımlara bakıldığında rüşvetin lügat manası vazifeli bir kimsenin elindeki imkânları mal ya da bir meblağ mukabilinde kötüye kullanması, bu yolla elde edilen para veya mülk,[2] bir memuru haklı ya da haksız gördürmek için verilen ücret, hediye[3] olarak ifade edilmektedir. Günlük konuşma dilinde bu terim, bir devlet memurunun görevi ve konumu dolayısıyla hediye kabul etmesi veya kişisel bir menfaat elde etmeye yönelik girişimlerde bulunması durumunu ifade etmektedir. Yine hukuk karşılığı *"memur sayılan kimsenin görevine giren bir iş için… Kanunca verilmesi icap etmeyen bir para veya mal alması veya herhangi bir menfaat temin etmesi yahut para, mal veya menfaat hakkında taahhüt veya teminat"* kabul etmesidir.[4] En kapsamlı tanım olarak rüşvet yetki sahibi birine, başkası tarafından devletin usul ve işleyişine aykırı bir şekilde menfaat oluşturarak bir işin halledilmesi veya yaptırılması şeklinde tanımlanabilir.[5]

Rüşvet tanım ve kapsam olarak genelde devlet memurlarıyla bağdaştırılan bir durumdur. Halkın dilinde devlet memurları dışında kalanlarda bu alan içine alınsa bile hukuk alanındaki uzmanlar rüşveti

[1] Kemal Daşcıoğlu, "Osmanlı Döneminde Rüşvet ve Sahtekârlık Suçları ve Bunlara Verilen Cezalar Üzerine Bazı Belgeler", *Sayıştay Dergisi*, 59, (2005), s.119.

[2] Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Ankara, 2010, s.1054.

[3] Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türk-î*, İstanbul, 2009, s.664. Rüşvet yaptırılmak istenen bir işin yasal olmayan şekilde kolay ve hızlı halledilmesi için görevli birine sağlanan mal ya da para gibi çıkar durumu olarak da tanımlanabilir. Bkz. *Türkçe Sözlük*, no 2, Ankara, 1998, s.1872.

[4] Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lugatı*, Ankara, 1944, s.288.

[5] Daşçıoğlu, *a.g.m.,* s.119.

Vakanüvis

kamu hizmetleri tarafından işlenen bir suç olarak kabul etme eğiliminde olmuşlar.[6] Sözlükte başka anlamları yanında "*haksız bir menfaat sağlamak için verilen ödül, ücret veya ödenen bedel"* anlamındaki reşk kökünde türeyen rüşvet fıkhi manada elindeki yetkiyi, görevi ve nüfuzu isteği doğrultusunda kullanarak elde edilen gayri meşru menfaati ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de terim olarak geçmemekle beraber *"bile bile, günaha saparak insanların mallarından bir kısmını yemek için mallarınızın bir bölümünü yetkililere aktarmayın"* mealindeki ayette açık bir şekilde bu suç sayılarak yasaklanmıştır.[7] Hadislerde de söz konusu durum yasaklanmış, rüşveti veren, alan ve buna aracılık yapan açık bir şeklide lanetlenmiştir.[8] Yine Hz. Peygamber zekât toplamakla vazifeli memurlara ve diğer devlet memurlarına verilen hediyeleri dahi devletin malına hıyanet ve ganimetten çalma şeklinde belirtip nüfuzu kötüye kullanarak menfaat elde edilmeye çalışılan her durumu yasaklamıştır.[9] Hemen her toplum yapısında karşılaşılan ve tedavisi en zor olan bu suç türü bütün ilahi dinlerde yasak ve uygun olmayan davranış olarak görülmektedir. Sümmer, Hind, Mısır, Roma, İran ve Yunan toplumlarında söz konusu sorun idarecileri zor durumda bırakmıştır. Adı geçen toplumlarda da bu durum ile mücadele edilerek önlenmesi için ağır ve caydırıcı cezalar verilmiştir. Roma hukukunda rüşvet alan yargıca ölüm cezası verilerek memurların hediye almaları yasaklanmıştır.[10] Dahası rüşvet alan yargıç ve veren kişiler kiliseden ihraç edilir ve yargıç görevinden azledilirdi. Bizans İmparatoru Jüstinyen alındığı tespit edilen rüşvetleri kiliseye gelir olarak kaydedilmesini belirtmişti.[11] Benzer

[6] Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, Ankara, 1969, s.1-4.

[7] Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, 188. Aynı şekilde maide suresi 42 ayette de haram yemeyi davranış haline getirenler eleştirilmiştir. Ayette geçen Suht kelimesi başta rüşvet olmak kaydıyla *"haram olan kazanç yolları "* şeklinde yorumlanmaktadır. Hz Muhammed'e suht'un ne olduğu sorulduğunda hükümde rüşvettir şeklinde cevap verdiği bilinmektedir. Bkz. Saffet Köse, "Rüşvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* 35, İstanbul, 2008, s.303-304.

[8] Mehmed Arif, *Binbir Hadis*, İstanbul, 1966, s.277.

[9] Söz konusu durum ile alakalı bir rivayette zekât vazifelisi olan birinin görevini icra ederken verilen hediyeyi alıp sahiplenmesi üzerine Hz. Muhammed sinirlenerek şöyle buyurmuştur: "*Evinde oturmuş olsaydı ve devlet görevlisi olmasaydı da bu hediye kendisine verilecek miydi"* şeklinde tepki gösterdiği bilinmektedir. Bkz. Köse, *a.g.m.,* s. 303.

[10] Mumcu, *a.g.e.,* s.21-43.

[11] Köse, *a.g.m.,* s.304.

Vakanüvis

durum Perslerde görülmektedir. Pers Kralı II. Kambises döneminde, rüşvet aldığı tespit edilen bir yargıcın derisinin yüzdürülerek yargıçlık makamında kullanılan koltuğa gerildiği ve böylece göreve yeni atanacak yargıca, görevini adalet ve dürüstlük ilkelerine bağlı kalarak yerine getirmesi gerektiğinin hatırlatıldığı rivayet edilmektedir.[12] Hammurabi Kanunları'nda da rüşvet suçuna ilişkin çeşitli yaptırımların öngörüldüğü görülmektedir. Buna göre, rüşvet alan kişinin aldığı menfaatin on iki katı oranında cezalandırılması ve bunun yanı sıra kamu görevinden azledilmesi öngörülmüştü.[13] Tarihteki örnekleri saymakla bitmeyecek kadar çok olan söz konusu suça verilen cezalar benzerlik göstermektedir. Sosyal bir sorun olarak rüşvet suçu geçmişte her toplumsal yapıda olduğu gibi günümüz sistemlerinde de muhtemel gelecekte de olacağı muhtemel suçlardandır.

Osmanlı Devleti'nde Servet-Güç İlişkisi Bağlamında Rüşvet

Güç ve servet ilişkisi tarih boyunca var olmuş temel bir sosyo-ekonomik dinamiktir. İkisi birbirini besleyen ve çoğu zamanda birbirinin yerini alabilen iki temel sosyal kaynaktır. Servet (ekonomik kaynaklar, mal ya da para) kişi ya da grupların başkalarının davranışlarını etkileme yeteneği olan güce dönüşebilir. Bu durum özellikle otorite boşluğunun olduğu zamanlarda daha rahat oluşmaktadır. Durum böyle olunca genelde üst düzey makama gelen devlet görevlileri zamanla daha üst makamlara gelme hırsıyla ya da devlet adamlarının kendi aralarındaki çekişmelerden kaynaklı olarak servetlerini katlamaktaydılar. Zamanla hem aldıkları rüşvetler hem de rüşvet yerine aldıkları hediyelerle ekonomik anlamda sözü geçer duruma gelmekteydiler. Makam ve ekonomik gücün bir araya gelmesi, bireylerin keyfî uygulamalarda bulunmalarına ve liyakatten uzak atamalar gerçekleştirmelerine zemin hazırlayabilmekteydi. Türk toplumlarının siyasî ve idarî yapılarında da benzer uygulamalara zaman zaman rastlanmakta ve rüşvetin varlığına ilişkin çeşitli tarihî kayıtlar bulunmaktadır. Nitekim Emevîler ve Abbâsîler dönemlerinde de kamu görevinin kötüye kullanılması, rüşvet ve benzeri

[12] Kral, Sisamnes adlı yargıcı para ile hüküm verdiğini duymuş ve yukarıda zikredildiği şekilde cezalandırarak yerine oğlu Ottanes'i yargıç olarak atamıştır. Bkz. Mumcu, *a.g.e.,* s.24.

[13] Kaan Kocaman, *XVII. Yüzyıl'da Osmanlı Devletinde Rüşvet*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019, s. 15.

yolsuzluklara ilişkin örneklere rastlanmaktadır.[14] Yine Büyük Selçuklularda Tuğrul Bey zamanında Arslan Desâsiri'nin isyanı esnasında kendisine yardım eden Nasr el-Devle Tuğrul Bey'in kendisini affetmesi için hediye gönderdiği ve bu şekilde affedildiği bilinmektedir.[15] Alparslan ve Melikşah gibi hükümdarlar zamanında adalet ve merkezi otorite tarihçiler tarafından övülmesine rağmen, rüşvet ve çeşitli bozuklukların o dönemde bile devlet içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.[16]

Osmanlı Devleti, kendisinden önce kurulmuş olan siyasi teşekküllerin idarî, hukukî ve toplumsal tecrübelerinden çeşitli düzeylerde etkilenmiştir. Bu etkileşim, kimi zaman önceki devlet tecrübelerinin kurumsal ve idarî mirasının benimsenmesi, kimi zaman ise mevcut uygulamaların yeniden yorumlanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Nitekim Selçuklu ve İlhanlı devletlerinin Osmanlı Devleti'nin idarî ve siyasî teşkilatlanmasının şekillenmesindeki etkisi göz ardı edilemez. Bu çerçevede, söz konusu devletlerin toplumsal ve idarî yapılarında görülen hediye, rüşvet ve makam ile servet arasındaki ilişkilerin Osmanlı toplum ve devlet düzeninde de farklı biçimlerde ortaya çıkması tabiidir. Servet ile siyasî ve idarî güç arasında tarih boyunca karşılıklı bir ilişki söz konusu olmuştur. Maddi imkânları artan kişilerin, sahip oldukları ekonomik gücü siyasî nüfuz elde etmek ve idarî karar alma süreçlerinde etkinlik kazanmak amacıyla kullanabildikleri görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde de özellikle üst düzey devlet görevlileri ve nüfuz sahibi kişiler, sahip oldukları ekonomik ve siyasî imkânlar sayesinde devlet mekanizması içerisinde önemli bir etkinlik alanı oluşturabilmişlerdir. Bazı durumlarda hediye ve rüşvet yoluyla elde edilen menfaatler, kamu görevlerinin icrasında tarafsızlığın zedelenmesine, kayırmacı uygulamaların ortaya çıkmasına, görev ve makamların kişisel çıkarlar doğrultusunda kullanılmasına neden olabilmiştir. Bu durum, Osmanlı yönetim sisteminde servet, nüfuz ve kamu görevi arasındaki ilişkinin zaman zaman yolsuzluk ve keyfî uygulamalar bağlamında değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Devlet bununla alakalı olarak çözümler üretme gayretinde olmuştur. Osmanlı'da devlet hizmetinde

[14] Mumcu, *a.g.e.,* s.54-56.

[15] Erdoğan Merçil, "Besâsîrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5, (1992), s.528-529.

[16] Mehmet Fuat Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul, 2023.

görevli olan kişiler, görevleri icabı hareket etmedikleri ya da bu görevi kötüye kullandığı takdirde cezaya çarptırılmıştır. Dolayısıyla rüşvet devletin önemle üzerinde durduğu bir konu olmuştur.[17] Rüşvet hadisesi fetvâlara da zaman zaman konu olmuştur. Osmanlı dönemi şeyhülislam Ebussuûd Efendi rüşvet ile ilgili fetvasında almanın kesinlikle caiz olmadığını vurgulamıştır. Farklı bir fetvâsında da rüşvet olarak verilen para ya da maddenin gerektiği durumda geri alınabileceğini ve herhangi bir hukukî mesuliyetinin olmadığını belirtmiştir.[18] Osmanlı dönemine ait farklı bir fetvâda ise "*Rüşvet alan hâkimin rüşvet veren lehine verdiği karar geçersizdir"* rüşvet alma ve verme ile alakalı durum aktarılmıştı.[19] Söz konusu durumun fetvalara ve yasaklara rağmen Osmanlı tarihinde zaman zaman örnekleri görülmüştür. İlk dönem kaynaklarında Bursa Kadısı olan Çandarlı Kara Halil'in askerî bir sınıfı olan yaya teşkilatının kurulmasında rüşvet aldığı kaynaklarda geçmektedir.[20] Osmanlı kuruluş zamanlarında Osmanlı sultanlarının silah arkadaşları olan Çandarlı ailesinin zaman içerisinde devlet kademelerindeki etkinlikleri tartışılmaz bir gerçektir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Osmanlı hanedanıyla birlikte tarihte yer alan ve uzun yıllar devletin idaresinde etkin rol oynayan Çandarlı ailesi, kuruluşta devletin büyüyüp yükselmesinde önemli katkılarda bulunmuşlardı[21]. Ancak zamanla servet-güç ilişkisiyle devlet içerisinde sadece vezirlik yapmakla kalmayıp birçok görevlerin dağılımında da etkin rol oynamaya başlamışlardır.[22] Merkezi idare bu

[17] Osman Kimya, *Osmanlı Devleti'nde Göç, İskân ve Sürgün (XVII. Yüzyıl Örneği)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Van, 2021, 258.

[18] Pehlül Düzenli, *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislam Ebussuûd Efendi ve Fetvâları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2007, s.116.

[19] Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları*, İstanbul, 2015, s.87.

[20]Bununla ilgili olarak Neşri "*Ol zamanda Çandarlu Hayr üd-Dîn Paşa Bilecük kadısı idi. Kadılığı ana Osman kendü virmişdi" şeklinde Çandarlı'nın kadılığından bahsederek devamında "çok kişiler kadıya rüşvetler virüp beni yaz dedüler.."* ifadeleriyle kadının yaya sınıfına asker kaydedilmesi esnasında bazen rüşvet aldığını belirtmektedir. Mehmet Neşri, *Neşrî Tarihi*, Hazırlayan Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, Ankara, 1949, s.155

[21] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara, 2024.

[22] Bu aileden en etkin olanlarından Çandarlı Halil Paşa Sultan II. Murad'ın güvenini kazanarak sınırsız yetki ile yetkilendirilmiş ve bu şekilde kimsenin müdahalesi olamadan devlet işlerini yürütmüştür. Veli Vehbi Bardakçı, *Osmanlı Klasik Dönemine Çandarlı Ailesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2019, 92-93. Ancak yaşanan Buçuktepe isyanı ve II. Mehmed tahtan indirilmesinde etkin olmuştur. Çandarlı Paşa'nın devlet

dönemde güçlü olduğundan Çandarlı gibi devlet adamları etkinliklerini kaybetmekteydiler. Bu dönemde devletin Fatih Sultan Mehmed gibi güçlü ve otoriter bir sultanının olması Çandarlı ailesinin gücünün kırılmasını sağlamıştır. Ancak sonraki dönemlerde de benzer tablolar farklı boyutlarda tekrardan karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde çeşitli devlet görevlerine atanabilmek, çoğu zaman tayin yetkisini elinde bulunduran kişilerin rızasının ve desteğinin kazanılmasına bağlı olabilmekteydi. Yetkili memurların tayin işlemleri esnasında kendileri için cüzi bir meblağ alma hakları yasal olarak mevcuttu.[23] Ancak zamanla kendilerine verilen cüzi hakları idareciler kötüye kullanmışlardır. Bu durum devlet kapısına geçiş yapabilmek için rüşveti zorunlu hale getirmiştir. Sultan I. Bayezid devrinde rüşvetin adalet teşkilatına da girdiği ve hatta kadıların rüşvet aldığı bunun önlenmesi adına girişimlerin olduğu görülmektedir.[24] Kanuni Sultan Süleyman döneminde rüşvet olayları devlet içerisinde iyice nüfuz etmeye başlamıştır. Hatta bu dönemde adlî, idarî, askerî ve siyasî bütün kademelere yerleşmiştir.[25] Zamanla rüşvet durumu özellikle memur atama işlemlerinde yaygınlaşmıştır. Devlet adamlarına kimler daha fazla rüşvet ya da hediye verirse vazifeye o kişi atanmaya daha yakın olmuştur. XVI. yüzyılın ortalarında bu metot kanun haline getirildi.[26] Özellikle bu dönemde etkin devlet adamlarından biri de Rüstem Paşa'dır. Çeşitli yolsuzluklar yaptığı ve rüşvet alarak birçok makama

kademelerindeki etkinliği Sultan II. Mehmed'in dikkatinden kaçmamış ve Çandarlı Halil'in etkin siyaset izleme stratejisi engellenmeye ve pasifleştirilmeye çalışılmıştır, merkezi otoriteyi koruma adına daha sonra Çandarlı Halil Paşa idam edilecektir. Halil Paşa'nın idam edilmesinin sebepleri arasında yabancı devlet idarecileriyle samimiyet kurması, aldığı değerli hediyeler ve rüşvet alması olarak gösterilmektedir. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, II. Defter*, Hazırlayan Şerafettin Turan, Ankara, 1991, s.91. Bu vaka devlet içerisindeki güç-servet ilişki ağını en iyi şekilde yansıtan tablolardandır.

[23] Devlet memurlarının aldığı bu ücrete caize denilmekteydi. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara, 1948, s.157.

[24] Daşcıoğlu, *a.g.m.,* s.120.

[25] Neslihan Fulin, "Osmanlıda Rüşvet ve Cezası", *Akademik Tarih Araştırmaları Dergisi* 1(1), (2019), s.28.

[26] Bu durumun kanun haline getirilmesinde etkin olan devlet adamı dönemin sadrazamı Rüstem Paşa'dır. Rüstem Paşa çoğu yazar tarafından devlette memurlukların satın alma yolunu açan yönetici olarak zikredilmektedir. Bkz. Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, V, İstanbul, 2010, s.245.

tayinler yaptığı dönemin kaynaklarında zikredilmektedir.[27] Rüstem Paşa aldığı rüşvetlerle dillere destan bir servetin sahibi olduğu bilinmektedir. Zamanla hediyeler ve rüşvetlerle zenginleşen bu devlet adamları ellerindeki maddi güç ile olmayacak birçok işi yapabilmiş ve yaptırabilmişlerdir. Bununla artık devlet kademelerine gelmek için rüşvet kaçınılmaz bir çözüm yolu olmuştur denilebilir. Bu nedenle 1560'lardan sonra birçok kişi rüşvet ile bir makama gelmeye başladı ve memurluklar açık arttırma ile verilmeye başlandı.[28] Bu dönemde adalet işlerinin sağlanması adına görevli kadıların da rüşvet aldığı anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılın sonlarına doğru Celali İsyanları öncesinde kadıların ahaliden buğday yerine rüşvet topladıkları görülmektedir.[29]

Yine örnek vermek gerekirse 1577'de Hasan Bey, Cezayir'e tayin olabilmesi için dönemin sadrazamına 5.000 duka rüşvet verdiği zikredilmektedir. 1579'da İran Serdarı olarak görev yapan Mustafa Paşa'nın ordu içerisindeki bütün alt görevleri sattığı malumdur.[30] Artık XVII. yüzyıla gelindiğinde her türden devlet kurumları içerisinde, toplumsal hayattaki iktisadî bozulmalara ve sosyal düzenin sarsılmasına bağlı olarak rüşvet ya da hediye gittikçe artmaya başladı.[31] Dahası XVII. yüzyılda sadrazamlar dahi görevlerinde kalma adına saraydaki tüm gözdelere çeşitli hediyeler vermek durumundaydılar.[32] XVII. yüzyıla gelindiğinde tablo daha da vahim bir duruma gelecektir. Kitâb-i Müstetâb'da rüşvetle ilgili olarak; *Âsitâne-i sa'âdetde olan cemî'-i ehl-i menâsib yirmi beş ve otuz yıldan berû rüşvet tarîkine sâlik olmuşlardır ve rüşveti dahi bir mertebeye iletmişler ki hedâyâ deyû âşkâre kapudan kapuya virilür ve alınur olmuşdur. Devlet mâbeynlerinde mübâh*

[27] M. Tayyib Gökbilgin, "Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), (1955), s.15.

[28] Fulin, *a.g.m.,* s. 29.

[29] Mustafa Akdağ, *Celali İsyanları (1550-1603*), Ankara, 1963, s.56.

[30] Bu dönemde Osmanlı hazinesinin zayıflamış olması devletin tayin işlemlerinde para aldığı ve bu durumun her türlü rüşvet olayını ve hizmet satımını körüklediği muhtemeldir. Bkz. Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, 88-89. 1598 senesinde beylerbeyi tayin olunmak için Sultana bir murassa kılıç, iki köle 1000 "sikke-i hasene" vereceğine dair ve hatta vazife verildiği takdirde gittiği eyalette de ayrıca çeşitli hediyeler göndereceğini taahhüt etmiştir. Aktaran, Mumcu, *a.g.e.,* s.90.

[31] Daşcıoğlu, *a.g.m.,* s.120.

[32] Mumcu, a.g.e., s.92.

Vakanüvis

mertebesine iletmişlerdir" ifadeleriyle genel durumu aktarmaktadır.[33] Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın sonlarına doğru her bakımdan bozulmaya doğru gittiği ve artık hükümdarın dahi rüşvet hadiselerine karıştığı görülmektedir.

Osmanlı sultanları yeri geldiğinde birtakım hediyeler kabul etmiştir. Ancak alınan hediyelerin rüşvet şeklinde yorumlanması devletin XVI. yüzyılının son dönemlerinde olduğu anlaşılmaktadır. Dönemin kaynaklarının aktarmasıyla ilk rüşvet alan Osmanlı Sultanının III. Murad olduğu kabul edilmektedir.[34] Rüşvet ve makam ilişkisi yalnızca Sultan III. Murad dönemiyle sınırlı kalmamış, sonraki hükümdarlar döneminde de benzer uygulamalara zaman zaman rastlanmıştır. Nitekim Sultan III. Mehmed'e sunulan bir vesikadan, beylerbeyliği makamına atanma karşılığında rüşvet teklif edildiği anlaşılmaktadır.[35] XVII. yüzyıl itibariyle artık devlet kademelerinde üst düzey görevler için sadrazamlar, diğer yetkili devlet adamları ve hatta sultanlara dahi hediye adı altında rüşvetler teklif edilmekteydi. Bu durum özellikle XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyıl ve sonrasında neredeyse devlet içerisinde gelenek haline gelmiştir. Üst düzey devlet ricalinin çeşitli şekillerde elde ettikleri câize, hediye ve rüşvetler aracılığıyla ekonomik güçlerini artırdıkları ve bu ekonomik birikimi zamanla siyasî nüfuzlarını güçlendirmek amacıyla kullandıkları görülmektedir. Özellikle rüşvet ve benzeri menfaat ilişkileri üzerinden zenginleşen bazı devlet adamları, sahip oldukları maddi imkânları idarî ve siyasî alandaki etkinliklerini artırmak için bir araç hâline getirmişlerdir. Bu durum, kamu görevinin kişisel çıkar elde etme amacıyla kullanılmasına ve ekonomik gücün siyasî nüfuza dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Rüşvet ve yolsuzlukla ilişkilendirilen uygulamalar, dönem dönem devlet görevlilerinin azledilmesine, mallarının müsadere edilmesine ve bazı durumlarda idamla cezalandırılmalarına kadar varan sonuçlar doğurmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar daha sınırlı ve münferit örnekler şeklinde görülen

[33] Anonim, *Kitâb-ı Müstetâb (Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler)*, Hazırlayan Yaşar Yücel, Ankara, 1988, s.53.

[34] Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Şemsi Paşa, Kızıl Ahmedli ailesinin intikamını almak amacıyla Sultan ile görüşmüş ve bu görüşme sonucunda 40.000 altın tutarındaki rüşvetin kabul edilmesini sağlamıştır. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I, Hazırlayan Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 1991, s. 9.

[35] Mumcu, *a.g.e.,* s.114.

Vakanüvis

bu tür uygulamaların, özellikle XVI. yüzyılın sonlarından itibaren idarî ve siyasî yapı içerisinde daha görünür hâle geldiği anlaşılmaktadır.

Derviş Mehmed Paşa'nın Hayatı

Derviş Mehmed Paşa'nın hayatının ilk dönemlerine ilişkin bilgiler oldukça sınırlı olmakla birlikte, Çerkes asıllı olduğu bilinmektedir.[36] Sultan IV. Murad döneminde sadrazamlık görevinde bulunan Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın (1632-1637) hizmetinde önce kâhya, ardından kethüda olarak görev yapmış ve bu süreçte devlet teşkilatı içerisinde yetişmiştir.[37] Bu sırada becerikliliğiyle *"iş başarır adam"* olarak ünlenmiştir. Kaynaklarda Sultan IV. Murad'ın 1635-36 Revan Seferine katıldığı büyük oranda ganimet sahibi olduğu belirtilmektedir. Şam Beylerbeyi Küçük Ahmed Paşa'nın şehit olması üzerine Musul Muhafızlığına getirilmiştir.[38] Akabinde 1637'de Şam Eyaleti Beylerbeyliği verilerek 1638'e kadar bu vazifede kaldı. Burada hacıların yol güvenlikleri ve muhtelif ihtiyaçlarının karşılanması gibi sorunlarla ilgilenmiştir. Yine özellikle bu coğrafyada devlete karşı şekavet hareketlerinde bulunanları bertaraf etmiştir.[39]

Sultan IV. Murad'ın Bağdat Seferinin (1638) başlamasıyla Şam Beylerbeyliği Mustafa Paşa'ya tevdi edilerek Derviş Mehmed Paşa

[36] Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn,* VI, Haz. Zuhuri Danışman, İstanbul,1968, s.2521. Kâtip Çelebi, *Fezleke*, II, Hazırlayan Zeynep Aybicin, İstanbul, 2016, s.1078. Mehmet İpşirli, "Mehmed Paşa (Derviş)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, II, İstanbul, 1999, s.157.

[37] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Asafi Mühimme Defterleri (A. DVNSMHM. d), Defter/Hüküm, 87/254. Aktaran Mehmed İpşirli, "Derviş Mehmed Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IX, Ankara, 1994, s.193. Kâtip Çelebi, *a.g.e.,* II, s.1078. Hüsni Kınaylı, "Derviş Mehmed Paşa (Çerkes)", *İstanbul Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul, 4508.

[38] Derviş Mehmed Paşa bu havalideki sınırları muhafaza etme vazifesinde başarılar elde ettiğinden padişah tarafından hil'at ile ödüllendirildi. Gelen vesikada da aynı şekilde sınır muhafızlığı vazifesine aynı itina ile devam etmesi yönündeydi. BOA. A. DVNSMHM. d. 89/157. Aktaran İpşirli, *a.g.m.,* s.193. Naîmâ, *a.g.e.,* III*,* s.1341. İpşirli, *a.g.m.,* s.193.

[39] BOA. A. DVNSMHM. d. 85/403. BOA. A. DVNSMHM. d. 88/122-155-200. Aktaran İpşirli, *a.g.m.,* s.193. "*Mehmed Paşa, Trabluşam'da şekavette bulunan Seyfoğllarını te'dip etmesi ve Ma'noğullarına ait tüm mal varlıklarına el koymasıyla bölgede hâkimiyetin tesisini tekrardan sağlamıştır".* İpşirli, *a.g.m.,* s.157.

Vakanüvis

Diyarbekir Beylerbeyliği'ne getirildi.[40] Aynı zamanda sultanın Bağdat Seferinde yanındaki sancak beyleriyle beraber Kerkük havalisinde çarhacılık[41] yapma ve askerî faaliyette bulunma ile vazifelendirildi.[42] Bağdat'ın Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle Bağdat Beylerbeyliği'ne Küçük Hasan Paşa vazifelendirilmişti. Paşa'nın hemen azledilmesiyle birlikte Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın buyruğu ile 5 Mayıs 1639'da Bağdat Beylerbeyliği'ne getirildi.[43] Burada yaklaşık üç yıl vazife yapan Derviş Mehmed Paşa bölgeyi uzun süren savaşlardan sonra düzenin sağlanmasında etkili oldu. Bağdat'ta kaldığı süre içerisinde önemli bir servet sahibi olan Derviş Paşa 1642 senesinde tekrardan Diyarbekir Beylerbeyliği'ne getirildi.[44] Sonrasında sırasıyla Halep valiliği, iki defa Anadolu Beylerbeyliği, iki defa Silistre ve Bosna Beylerbeyliği görevlerinde bulundu.[45] Bu görevlerde çeşitli sorunlarla uğraşmak durumunda kalan Derviş Mehmed Paşa devam eden Girit Savaşı esnasında *"Boğaz Muhafızlığına"* getirildi.[46] Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alan Venedik donanmasını karadan yaptığı tahkimatla dağıtarak Osmanlı donanma kuvvetlerinin boğazdan çıkabilmesi için yolu açtı ve

---

[40] BOA. A. DVNSMHM. d. 89/157. (15 Ca. 1052 [11 Ağustos 1642). aîmâ, *Târih-i Naîmâ, III, 1411. "Diyârbekir Beylerbeyisi Derviş Mehemmed Paşa'ya virildi".* Bkz. Kâtip Çelebi, *a.g.e.,* II, s.802.

[41] Çarhacılık: Yürüyüş halindeki askeri birliğin öncü vazifesini görenlere denilmekteydi. Bunlar ordunun en önemli bölümün teşkil etmekteydi. Sayıları değişmekle beraber 4-5 bin olan ve başlarındaki kişiye Çarhacıbaşı denilmekteydi. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul, 1993), s.326.

[42] İpşirli, *a.g.m.,* s.193.

[43] BOA. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak (TSMA. e.), 893/27. (29 M. 1049 [1 Haziran 1639]).*"Ertesi Bağdâd Beylerbeyisi Derviş Mehemmed Paşa'ya vezâret virilüp",* Bkz. Kâtip Çelebi, *Fezleke*, II, 823. Kınaylı, "Derviş Mehmed Paşa", 4508. *"Bağdad'ı elde etti. Ve halifelerin taht yeri olan yüksek sarayda Dicle nehri üzerinde, Bektaş hanın yaptırdığı muhteşem köşkte oturup memleketin intizamı ile meşgul oldu"*. Naîmâ, *a.g.e.,* III, s.1482.

[44] Derviş Mehmed Paşa'nın hayatı boyunca önemli bir özelliği her farklı görev yerinde Padişaha güzel hediyeler hazırlatarak göndermesi artık herkesin malumuydu. Yine Diyarbekir Beylerbeyliğindeyken Padişah hediye olarak altı adet at gönderdiği bilinmektedir. Bkz. BOA. TSMA. e. 794/36 (29 Z.1052 [20 Mart 1643]). Naîmâ, *a.g.e.,* III, s.1397.

[45] Silistre'deki faaliyetleri için bkz. Bkz. BOA, AE. SİBR, 5/478 (20. H. 1055)[6 Şubat 1646]). Kâtip Çelebi, *a.g.e.,* II, s.1006.

[46] BOA. TSMA. e. 5948/1 (29 Z. 1055 [15 Şubat 1649). İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlı Tarihi (2.KISIM)*, III, Ankara, 2011, s. 406-407.

kendi idaresindeki Osmanlı kuvvetleri başarı elde etti.[47] Anadolu'da uzun süre devam eden Celâlî çetelerine karşı Bursa'nın muhafazası için görevlendirildi.[48] Kaptanıderyâ Hüsambeyzâde Ali Paşa'nın Girit Seferi ve Akdeniz'de başarısız olup azledilmesi üzerine 3 Ekim 1652 tarihinde Kaptanıderyâlığa terfi ettirildi.[49] Dönemin önde gelen sadrazamlarından Tarhuncu Ahmed Paşa, devlet hazinesindeki mali açıkların giderilmesi amacıyla gerçekleştirdiği düzenlemeler, kamu harcamalarını sınırlandırmaya yönelik aldığı tedbirler ve bu doğrultuda bazı devlet adamlarının ekonomik çıkarlarını etkileyen uygulamaları nedeniyle çeşitli çevrelerle karşı karşıya gelmiştir.[50] Derviş Mehmed Paşa, Venediklilerle yapılan deniz seferinde mahiyetine yeterli asker ve gemi verilmediğini iddia ederek Sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşa ile zıtlaştılar. Asıl amacı Tarhuncu Ahmed Paşa'yı sadrazamlıktan azlettirmekti. Tarhuncu Ahmed Paşa'yı Valide Turhan Sultana şikâyet ederek gerekli tahsisâtı yapmadığını iddia etti. Padişah ve Valide Sultan önünde yapılan murâfa'a da (yüzleşme) Tarhuncu Ahmed Paşa'yı zor durumda bırakmıştı. Tarhuncu Ahmed Paşa'nın maliyeyi ıslah etme gayretleri birçok devlet adamının ve özellikle harem ağalarının hoşunu gitmediğinden onlarda sadrazamı suçlamıştı. Söz konusu politikaların oluşturduğu rahatsızlıkların yanı sıra, hakkında ortaya atılan çeşitli iddia ve söylentilerin de etkisiyle Valide Turhan Sultan sadrazam Tarhuncu Paşa'yı padişah adına saraya çağırtarak mühr-i hümâyûnu aldı ve

[47] Derviş Mehmed Paşa emrindeki bütün kuvvetlerle bu tarafa dâhil olarak kazanılan zaferlerde pay sahibi olmuştur. BOA. TSMA. e. 610/30. (29. Z. 1057)[25 Ocak 1648]). Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, III, Çeviren Nilüfer Epçeli, İstanbul, 2009, s.58

[48] BOA. TSMA. e. 3890/1 (29. Z. 1061)[13 Aralık1651]). Bu dönemde Derviş Mehmed Paşa'ya geniş yetkiler verilerek Anadolu'daki beylerin kendisine tabi olmaları istemiştir. BOA. TSMA. e. 5201/1 (28. C. 1056)[11 Ağustos 1646]). İpşirli, *a.g.m.,* s.57. Derviş Mehmed Paşa buradayken Padişah'a çeşitli yediyeler göndermiştir. Belge'nin aslı eklerde verilecektir. BOA. TSMA. e. 780/2 (29. Z. 1061)[13 Aralık1651]).

[49] Kâtip Çelebi, *a.g.e.,* II, s.1054. Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2242. Uzunçarşılı, a.g.e., s.406-407. Tarhuncu Ahmed Paşa'nın hazinedeki açığı kapatmak için harcamaları kontrol altına alma çalışmaları ile Derviş Mehmed Paşa'nın bu görevi sırasındaki harcamalarının kaydedildiği muhasebe defteri faaliyetlerini detaylı olarak kaydedilmiştir. Bkz. BOA. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d.), 968 (28 C. 1063[26 Mayıs 1653]). Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, X, Hazırlayan Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul, 1983, s.206.

[50] İpşirli, *a.g.m.,* s.194.

sadrazamı bostancılar odasına göndertti. Tarhuncu Ahmed Paşa, kısa bir süre sonra idam edildi.[51] Bununla Derviş Mehmed Paşa'nın yükselişi devam etti ve Sultan IV. Mehmed tarafından 21 Mart 1653'te Sadrazamlık görevine terfi ettirildi[52].

---

[51] İpşirli, *a.g.m.,* s.194. Tarhuncu Ahmed Paşa ile ilgili detaylara bkz. Erol Özvar, "Tarhuncu Ahmed Paşa", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XL, İstanbul, 2011, s. 22. Tarhuncu Ahmed Paşa aslında gayet doğru işler yapmaktaydı. Hatta bunun katline sebep olanların dahi ifade ettiği bilinmektedir. Mizancı Murad'ın aktardıklarına göre Tarhuncu Ahmed Paşa Padişah ve devlete yararlı işler yapmaktaydı. Devlet adamlarının menfaatlerini hep yok saydı ve tamamen devletin yaranının ön planda olduğu bir dönemdir. Bu dönemde devletin gelir ve gider durumu malumdur ki çözüm bekleyen bir durumdaydı. Tarhuncu Ahmed Paşa'nın yerini alacak sadrazamın devlet adamlarının menfaatlerini gözetmesi ise Tarhuncu Paşa'nın haklılığını ortaya koyacaktı. Sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşa öldürülmezse tekrardan geri gelmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu devlet erkânı bilmektedir. Sadrazamın tekrardan gelmesi halinde ise azline sebep olanlardan intikamını alacağı malumdur. Yine sadrazamın kesinlikle idam edilmesi gerektiğini ve bu meselede devlet erkânının padişah'ı ikna etmesinin elzem olduğunu belirtir. Ancak bu şekilde menfaatleri zedelenen devlet adamları Tarhuncu Paşa'dan kurtulup rahata kavuşacaklardı. Hatta padişah buna (Tarhuncu Paşa'ya) kızmışken ikna edip idam ettirmek en uygun durumdur. Yazılanlardan anlaşıldığı kadarıyla Tarhuncu Ahmed Paşa aslında masum ve tamamen devletin menfaatlerini gözeterek iş yapma gayretinde olmuştur. Ancak çıkarları zedelenen kesimler sadrazamın katledilmesine sebep oldular. Mizancı Murad, *Tarih-i Ebul' Faruk*, VI, İstanbul, 1325, s. 178. Bu dönemin devlet adamları Tarhuncu Ahmed Paşa'ya karşı bir muhalefet oluşturmuşlardı. Tarhuncu Ahmed Paşa için bu sadrazam devletin yararı için hepimizin hatırını hiçe saydı ifadeleriyle bahsetmekteydiler. Devletin durumunun malum olduğunu ve sadrazamın yerine geçecek olan yeni sadrazamın hepimizin hatırını gözetse dahi yine Tarhuncu Paşa sağ kalırsa iş göremeyeceğini ve kesinlikle sultanı ikna ederek sadece azledilmekle kalmamasını ve malum sadrazamın idam edilmesinin uygun olacağını belirtmekteydiler. Olur ki idam edilmezse tekrardan geri dönmesi durumunda daha da güçlü döneceğini ve intikam alacağını bilmekteydiler. Cülûs suçlamasını derinleştirip padişahı idamı için ikna etmekten başka çarelerini olmadığının farkındaydılar. Dolayısıyla sadrazamın azledilmesinin bir yararının olmayacağını ve her durumda idam edilmesi gerektiğini belirtmekteydiler. Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2326

[52] Kâtip Çelebi Fezleke'de "*Yezîr-i mezbûr Tersâne'ye varup Kapudan Paşa ile ba'zı umûr görürken, taraf-ı Pâdişâhî'den da'vet olunup, "Hayırdır?" didiklerinde, "Ben rü'yâmı gördüm" diyü tasadduk iderek Bağçe-i hâssaya vardıkda, Kızlar Ağası karşı gelüp mührü alup aşağı bostâncılar odasına gönderüp kati fermân olunmağla boğulup, Kapudan Derviş Mehemmed Paşa vezîr-i a'zam ve bir iki günden sonra Çâvuş-zâde Mehemmed Paşa kapudan oldu."* şeklinde aktarır. Kâtip Çelebi*, a.g.e.,* II, s.1060. Derviş Paşa'nın sadrazamlığı 1 yıl 7 ay kadar sürmüştür. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osman-î*, II, Hazırlayan Nuri Akbayar, İstanbul, 1996, s.416. Jorga, *a.g.e.,* IV, s.71. Hasırcızade Metin Hasırcı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 2003.

Vakanüvis

Sadrazamlığı Sırası Olayları ve Çekişmeler

Derviş Mehmed Paşa sadrazamlığı kısa sürmesine rağmen çalkantılı ve çok hareketli geçmiştir. Sadaret mührünü teslim aldıktan sonrada dervişlik cübbesini giymeyi tercih etti. İlk icraatı olarak Kösem Sultanın katili *"kara hadım"* Süleyman Ağayı görevden almak oldu. Yine *"ak hadım"* ağası Abdurrahman Ağayı idam ettirdi.[53] 17 Mayıs 1653'te İstanbul Odunpazarında bir yangın meydana geldi. Yangın İstanbul'un bazı önemli semtlerine yayıldı ve büyük hasara neden oldu. Yangının iskelelere sıçraması devamında pirinç ve hububat stoklarının yanması mali açıdan devleti zor durumda bıraktı. Özellikle bu sırada pirinç ve hububat fiyatları narh fiyatlarına göre üç katına çıktı. İstanbul ahalisi bu durumdan etkilenerek hoşnutsuzluklar göstermişti.[54] Bu durum zor günler geçiren maliyeyi daha da zor duruma soktu. Tarhuncu Ahmed Paşa birtakım mali düzenlemeler yapmasına rağmen hazine açığını kapatamamıştı. Derviş Mehmed Paşa mali sıkıntıları düzeltmek adına defterdara dokunmadı, ancak mali durumun gittikçe bozulması üzerine kendi adamlarından Moralı Mustafa Ağa'yı beylerbeyi unvanıyla defterdarlık görevine getirdi.[55] Moralı Mustafa Ağa defterdar olduktan sonra her ne kadar Derviş Paşa'ya bağlı ve adamı gibi gözükse de arka planda kendisi sadrazam olabilmek için türlü entrikalar çevirecektir. Harîs bir kişiliğe sahip Moralı Mustafa Ağa özellikle saray erbabına ve Valide Turhan Sultana çeşitli hediyeler ve caizeler sunarak sarayda yer edinmeye başlayacaktır. Bu durum devlet içerisindeki çekişmeleri artırarak bunalımlara sebep oldu.[56] Sadrazamın döneminin önemli olaylarından bir diğeri ise Kaptanıderyâ Kara Murad Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının Çanakkale Boğazında Venediklilere karşı kazandığı deniz zaferidir.[57] Temmuz 1654'te ulufe dağıtımında sıkıntılar

[53] Darussaâde Ağası Süleyman Valide Sultanın başlalasıydı. Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye*, III, İstanbul, 2018, s.17. Hammer yeni sadrazamın gelişini aktarırken Derviş Paşa'nın göreve başlamasıyla sert uygulamalarda bulunduğunu, kötü mali tedbirlerle ve bazı devlet adamlarını idam etmekle sert şekilde göreve başladığını belirtir. Hammer, *a.g.e.*, X, s.220. Jorga, *a.g.e.,* IV, s.63.

[54] Yangın Haliç kıyı şeridi boyunca etkili olup Yemiş İskelesi, Hasır iskelesi ve Zindankapı havalisindeki dükkânlar, evler ve ambarlara büyük zararlar vermiştir. Bkz. Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2351. Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı padişahı*, İstanbul, 1999.

[55] Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2332. İpşirli, *a.g.m.,* s.194. Hammer, *a.g.e.,* X, s.220.

[56] İpşirli, *a.g.m.,* s.157.

[57] Jorga, *a.g.e.,* IV, s.58; Kınaylı, *a.g.m.,* s.4508.

Vakanüvis

yaşandı. Defterdar yeterli akçe olmadığından ayarı düşük olan *"kızıl akçe"* denilen para bastırarak ödeme yapmayı çalıştı. Ancak özellikle kapıkulu sipahileri bunu kabul etmeyerek isyan ettiler. İsyancılar özellikle defterdarın kellesini isteyince defterdar sadrazamın konağına kaçmak durumunda kaldı. İsyancılar bu seferde sadrazamın konağına saldırarak yağmaladılar ve konakta para eder her şeye el koydular.[58] İsyan her ne kadar bastırılsa da yankıları devam etmekteydi. Sadrazam Derviş Mehmed Paşa aynı zamanda Kaptanıderyâ Kara Murad Paşa ile anlaşamadığında politik çekişmelere girdi. Devlet adamlarının bu çekişmeleri ve devam eden Girit Savaşı ile birlikte devlet işlerinde aksamalar daha arttı.[59] Derviş Mehmed Paşa bir yandan bu meselelerle uğraşırken diğer taraftan mali konularla ilgilenmekteydi. Hazineye gelir sağlamak ve devam eden Girit muharebesinin giderlerini karşılamak için türlü şekilde alınan rüşvet, hediye ve caizelerin tamamını hazineye aktarmaktaydı. Bununla kalmayarak görevlerin satışından gelen gelirleri de hazineye gelir olarak kaydetmekteydi. Bu durum devlet içerisinde tedirginliklere sebep oluşturdu[60].

Bu dönemde özellikle makamların satışı huzursuzluklara sebebiyet verdi. Yaşanan huzursuzluklar devlet adamları içerisinde Derviş Mehmed Paşa'ya karşı bir muhalefetin oluşmasını tetiklemişti. Özellikle para eden her şeyin ve caizelerin hazineye aktarılması çıkarları zedelenen kimseleri daha da rahatsız etmeye başladı. Mali tedbirler ve çıkarları zedelenenlerin düşmanca hareket etmelerinin yanında Derviş Paşa'nın sağlık sorunlarının ortaya çıkmasıyla yapılan sert reformlar sekteye uğradı. Dönemin kaynaklarının aktardıklarından anlaşıldığı kadarıyla Derviş Mehmed Paşa yeme ve içmeyi seven boğazına hayli düşkün bir kişiliğe sahipti. Boğazına düşkün olan Derviş Mehmed Paşa Galata semtinde kendine has yaptırdığı balık çorbasından fazlaca yediğinden buhran geçirdi. Hem yaşının ileri olması hem devletin

[58] Sakaoğlu, *a.g.e.,* s.50-61.

[59] 1645'te başlayan Girit savaşı 1669'a kadar yaklaşık 24 yıl sürdü. Bkz. Ayşe Nükhet Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalım*ı, Ankara, 2000. Kara Murad Paşa Osmanlı 1649-1650 devri sadrazamlarındandır. Murad Paşa saraydaki çekişmelerden rahatsız olunca üç buçuk yıl kaldığı sadrazamlık görevinden istifa etme durumunda kaldı. Daha sonra kaptanıderyâlığa getirildi. Kâtib Çelebi, *a.g.e.,* II, s.1075.

[60] İpşirli, *a.g.m.,* s.194.

Vakanüvis

çalkantılı durumu sadrazamın sağlığını iyice zora soktu.[61] Bu çalkantıların içerisinde saraya sadrazam ile ilgili çeşitli şikâyet arzuhalleri gelmekteydi. Şikâyetlerin önemli bir kısmı sadrazamın dağıtılan bütün makamlardan rüşvet aldığını ve bunu gelenek haline getirdiğini belirtmekteydi. Gelen şikâyet arzuhallerinden biri önemli bir sorun haline geldi. Padişah'ın huzurunda yapılan toplantı ve sorgulamada her ne kadar Şeyhülislâm Ebû Said Mehmed Efendi ve Kazasker, Sadrazamın gayet başarılı, dürüst ve suçsuz olduğunu dile getirerek meseleyi yatıştırmaya gayret etseler de bu durum Koca Derviş Paşa'yı çok sarstı ve felç geçirmesine neden oldu.[62] Bu meselelerden ve iç çekişmelerden dolayı devlet işleri bir hayli aksamaktaydı. Sadrazam azledilmek istendiyse de bayramın yaklaşması ve çok zengin olan sadrazamın saraya takdim edeceği hediyeler ve caizelerden olmamak için koca sadrazamın azli ertelendi.[63] 28 Ekim 1654'de Derviş Mehmed Paşa azledilerek yerine İpşir Mustafa Paşa sadrazamlığa getirildi.[64] Azlinden sonra çeşitli sağlık sorunları bulunan Mehmed Paşa 13 Ocak 1655've vefat etti ve Çemberlitaş'ta bulunan Ali Paşa Camii hazîresine defnedildi.[65]

Derviş Mehmed Paşa'nın Servet Birikimi ve Güç Kullanımı

Derviş Mehmed Paşa 1653-1654'te sadrazamlık yapıp ve azledilmesinden kısa bir süre sonra vefat etti. Dönemin tarihçileri tarafından yaptığı icraatlardan ziyade elde ettiği ulaşılmaz serveti

[61] Kâtip Çelebi *"Lâkin, bundan akdem felc-i hafife mübtelâ olmağla vâfır balık yiyüp, bu defa eli ve ayağı hareketden kalıcak, sâhib-fırâş olup"*. Kâtip Çelebi, *a.g.e.,* II, s.1076. Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2464. Kınaylı, *a.g.m.,* s.4508.

[62] İpşirli, *a.g.m.,* s.194

[63] Naîmâ, Zilhicce ayının başlarında, sadrazamın sağlam olan tarafının da felç olduğunu ve iyice halden düştüğünü kaydeder. Durum icabı sadrazamlık mührünün alınmasının zaruret olduğunu, ancak mührün kime verilmesinin yerinde olacağı tartışmaları devam ederken, kurban bayramının yakın olmasıyla sadrazam azledilmesinin ertelenmesi uygun görülmüştür. Çünkü bayram münasebetiyle zengin olan sadrazamın saraya ve devlet adamlarına takdim edeceği hediyelerin hesabını yapıldığını aktarmaktadır. Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2465.

[64] Kâtip Çelebi, *a.g.e.,* II, s.1077.

[65] Kâtip Çelebi, *a.g.e.,* II, s.1078. Uzunçarşılı, *a.g.e.,* s.406-407. Sadrazamın yerine geçecek kişinin kim olacağı tartışmaları iyice alevlenince Halep Beylerbeyi İpşir Mustafa Paşa sadrazam olarak atandı. Bu tartışmaların detayı için bkz. Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2445. Jorga, *a.g.e.,* IV, s.72.

konuşulmaktaydı.[66] Derviş Mehmed Paşa'nın gayet iyi iş bilen ve tutumlu bir yapıya sahip olduğunu dönemin kaynakları aktarmaktadır.[67] Derviş Mehmed Paşa servete ulaşmanın ziraat, emaret ve ticaret olmak kaydıyla üç şekilde mümkün olduğuna inanmaktaydı. Hayatı boyunca üç yolu da deneyerek önemli bir zenginliğe sahip olmuştu. Derviş Mehmed Paşa, devlet teşkilatındaki ilk görevlerinden itibaren servet biriktirmeye yönelik faaliyetleriyle dikkat çekmiştir. Daha ilk devlet görevine başladığı dönemde mültezimlere ve bazı paşalara borç para vererek sermayesini değerlendirdiği ve bu yolla ekonomik gücünü artırmaya çalıştığı görülmektedir. Büyük servetini ve parasını bazı paşalara ve faiz işleriyle uğraşan bankerlere borç vererek uygun faizle parasının sürekli şekilde artması için gayret etmiştir.[68] Ticari zekâsı ve bununla servet edinmesi, servetini sürekli işletip çoğaltması gibi etkenlerden dolayı dönemin diğer devlet adamlarına göre hiç para sıkıntısı yaşamamış ve açgözlü olmamıştır.[69]

Paşa esas servetinin büyük çoğunluğuna Bağdat Beylerbeyliği sırasında elde ettiği bilinmektedir. Bağdat'taki görevi esnasında aynı zamanda ticaret ile ilgilenen Derviş Mehmed Paşa özellikle Hindistan, İran ve Halep'ten tüccarlar aracılığıyla adamlarını göndererek getirdiği çeşitli mallar, kumaşlar ve mücevherleri satarak büyük oranda servet edinmekteydi. Bunanla kalmayarak yine Bağdat havalisindeki Türkmenlerden ve İran aşiretlerinden koyun ve kocabaş satın alıp besledikten sonra kendi ihtiyacı dışındakileri açmış olduğu kasap dükkânlarında satarak hem ahalinin ihtiyacını gidermekte hem de kar elde etmekteydi.[70] Yine zekice davranarak fırınlar yaptırıp yetiştirdiği

[66] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, II, İstanbul, 2004, s.671.

[67] Derviş Mehmed Paşa malum servetiyle her kesimden insanın gönlünü kazanmayı başarmaktaydı. Bunlardan biri de sarayda cizye muhafızlığında bulunan Mehmed Efendiydi. Mehmed efendi hasta olduğundan Derviş Mehmed Paşa kendisine çeşitli şifa macunlar göndermiş ve iyileşmesinde etkili olmuştu. Bunun üzerine Mehmed Efendi, Derviş Paşaya hürmet ve minnetlerini bildiren bir mektup göndermişti. Bkz. BOA. TSMA. e. 882/14 (29. Z. 106)[23 Aralık1650]).

[68] Bunlardan biri olan Bağdat mukataa zabiti Ali Ağa'nın Derviş Paşa'dan borç para aldığını kanıtlayan belge için bkz. BOA. TSMA. e. 1069/52 (01. S. 1052)[1 Mayıs 1642]).

[69] Naîmâ, *a.g.e.,* VI, s.2521.

[70] Derviş Mehmed Paşa ticareti daha Bağdat'ta iken parasını işleterek yaptığı ve bu konuda yanındaki adamlarını çalıştırdığını anlamaktayız. Zeki paşa bu yolla servetini

Vakanüvis

zahirelerden fazlasını fırınlara verip ahalinin daha ucuz ekmek almasını sağlamıştır. Bu dönemde Bağdat havalisinde bulunan bataklık alanları kurutarak tarım yapılması için uygun hale getirmiştir. Bununla kendisi de sulak alan arazilerde bostancılık yaparak aldığı ürünleri satıp yine büyük karlar elde etmiştir. Ticari zekâsı ve yürüttüğü ekonomik faaliyetler sayesinde, sayıca kalabalık olan kapı halkının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çaba göstermiştir. Ahalinin refahını temin edici hamleler yapmış ve aynı zamanda ticarî imkânlar sunarak hem ahalinin huzurunu temine çalışmış hem de Bağdat'ın her yönden gelişmesine katkı sağlamıştır.[71]

Olaylar karşısında da soğukkanlı şekilde yaptığı hamleler ilgi çekicidir. Hatta Derviş Mehmed Paşa Venediklilerin seferler esnasında Osmanlı Devletine yaptığı bütün barış teklifleri reddederek gelen Venedik elçilerini zindana attırmıştı.[72] Devlet içerisindeki çekişmelerden faydalanmayı bilen Paşa, özellikle valide sultanlar arasında yaşanan çekişmelerde dikkatli davranmıştı. Valide Sultanlardan Hatice Turhan Sultan ve Mahpeyker Kösem Sultan arasındaki çekişmeler saray erkânını da ikiye ayırmıştı. Bu çekişmelerden de yararlanan Derviş Mehmed Paşa, Valide Turhan Sultan'ında desteğiyle sadrazamlık mührünü elde etmişti.[73] Kösem Sultan 2 Eylül 1651 tarihinde, Turhan Sultan ile yıllardan beri girmiş olduğu güç ve otorite çekişmesini nihayetinde

sürekli katlamıştır. Devlet içerisinde önemli bir güce sahip olan Derviş Mehmed Paşa mevcut parasını faiz yoluyla borç vermekte ve faizle vermiş olduğu parasını rahat şekilde toplayabilmekteydi. Böylece iki bin keseden fazla parasının bulunduğunu kaynaklar aktarmaktadır. Naîmâ, *a.g.e.,* VI, s.2521. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal..*, II, s.672, İpşirli, *a.g.m.,* s.157. Aslında padişah ya da üst düzey devlet adamlarının ticaretle uğraşmaları bazılarınca uygun görülmemiş ve sert şekilde eleştirilmiştir. XIV. yüzyıl siyaset kuramcılarından İbn-i Haldun hükümdarların tarım ve ticaret ile uğraşmasına karşıydı. Hatta bir hükümdarın kendi teba'asıyla böyle haksız bir rekabete girmesi ancak siyaseten çöküşün son demlerinde gireceğini söyleyerek eleştirmişti. Yine önemli lâhiya yazarlarından Koçi Bey de Sultanın kullarının re'a'yaya ait işlerle uğraşmaması gerektiğini vurgulamaktaydı. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal..*, II, s.672.

[71]Naîmâ Derviş Mehmed Paşa bu dönemde ticaret amaçlı yaptığı işlerden çok az para aldığını ve bunda da ahalinin hoşnut olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. Naîmâ, *a.g.e.,* VI, s.2522.

[72] Jorga, a.g.e., IV, s.59-63. Paşa hatta Venedik'ten gelen tekliflere *"nasıl olsa bir gün Osmanlıya ait olacaktır"* diyerekten reddetmekteydi. Jorga, *a.g.e.,* IV, s.59-71.

[73] Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2148-2151.

Vakanüvis

hayatıyla ödedi. Kösem Sultan Lala Süleyman Ağa'nın çalışmalarıyla oluşturulan bir birlik tarafından öldürüldü.[74] Bu durum sonrasında saray içindeki dengeler tekrardan değişmeye başladı. Zeki ve kurnaz olan Derviş Mehmed Paşa çeşitli hediye ve caizelerle kendini yeni güce kabul ettirmeyi başardı.[75]

Devlet adamlarıyla çok çekişmelere giren paşa zekâsı, serveti, verdiği hediye ve caizelerle genelde üstün gelmekteydi. Özellikle dönemin sadrazamı Tarhuncu Ahmed Paşa ile zıtlaşması, sadrazamı devirmesine kadar giden bir süreç oldu.[76] Derviş Paşa'nın bazı devlet adamlarını affettirdiği bilinmektedir. Özellikle de Tarhuncu Ahmed Paşa'nın idamından sonra onun yanında duran devlet adamları ya hapsedilmiş ya da sürgün edilmişti.[77] Bu sırada bu kişilerin Derviş Mehmed Paşa'ya affedilmeleri için önemli miktarda hediye ya da rüşvet verdikleri bilinmektedir.[78] Derviş Mehmed Paşa bu dönemde zekice hamleleri ve verdiği hediyelerle Valide Turhan Sultanı ikna ederek Tarhuncu Ahmed Paşa gibi devlet adamlarına üstün gelebilmişti. Moralı Mustafa Ağa, Derviş Mehmed Paşa'nın adamı olmasına rağmen onu sadrazamlıktan etmek için yapılan gizli planlara dâhil olmakta her fırsatta yerine geçmek

[74] Kâtib Çelebi'nin Vâlide Kösem Sultan'ın katli için tek bir cümle ile yer vermiş olması dikkat çekicidir. Kâtip Çelebi, *a.g.e.,* II, s.1047. Ölümü ile ilgili olarak bkz. Mücteba İlgürel, "Kösem Sultan'ın Bir Vakfiyesi", *Tarih Dergisi*, 21, İstanbul, 1966. Bazı tarihlerde Kösem Sultan'ı öldürenin Kuşçu Mehmed adlı biri olduğunu rivayet ederler. Hasırcızade, *a.g.e.,* s.495.

[75] Bkz. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Zeyl-i Ravzatü'l-ebrâr*, Hazırlayan Nevzat Kaya, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1990, s.118-119

[76] Naîmâ, padişah huzurunda bunların birbiriyle tartıştıklarını ifade eder. Derviş Mehmed Paşa Tarhuncu Paşa'nın göndermesi gerekli olan akçeleri kendisine yollamadığını ve levendlerin maaşlarını alamadığını iddia etmekteydi. Sultan durumu Tarhuncu Paşa'ya sorunca Paşa gerekli tahsilatları yaptığını ancak Derviş Paşa'nın bununla yetinmediğini ve daha fazlasını istediğini söyler. Bu şeklide Padişah'ın huzurunda yüzleştiklerini aktarmaktadır. Naîmâ, *Târih-i Naîmâ*, V, 2307

[77] Tarhuncu Ahmet Paşa gayet başarılı ve mali açıdan önemli adımlar atmasına rağmen çıkarları zedelenen kesimlerce eleştirilere maruz kaldı. Neticede 21 Mart 1653 tarihinde siyaseten katledildi. Abdülkadir Özcan, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları*, III, İstanbul: İsam Yayınları), 2017, s.23.

[78] Hammer sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşa'nın idamından sonra kethüdası Mü'min Ağa'nın da zindana atıldığını aktarır. Zindandan kurtulma pahasına 90 kese rüşvet teklif etse de faydası olmadığını belirtir. Ancak kayınpederi olan Siyavuş Paşa kefil olup devreye girmesiyle teklif edilen 90 kese'yi 130 keseye çıkarınca Mü'min Ağa'nın kurtulabildiğini ifade eder. Hammer, *a.g.e.,* X, s.221.

Vakanüvis

arzusundaydı. Ancak Turhan Sultanın desteğini alan Derviş Paşa bir süre daha iktidarda kalmayı başardı.[79]

Osmanlı memleketinde bu dönemde kişiler, önemli bir makama gelebilmek için hareme ya da üst makama hediye adı altında hatırı sayılır bir rüşvet ödemek zorundaydı.[80] Kösem Sultan'ın ölümünden sonra bu defa Valide Turhan Sultan ile saray ağalarının yaklaşık beş yıl kadar sürecek iktidarları başlamıştı.[81] Valide Turhan Sultan bu dönemde devletin önemli makamlarını kendi mahiyetindeki kişilere vermeye çalıyordu. Sadrazam Derviş Mehmed Paşa felç olmasaydı belki uzunca bir dönem görevinde kalabilirdi. Kendisine yapılan ithamlar ve şikâyet dilekçeleri neticesinde yaşadığı sıkıntı ve stres durumları felç olmasına sebebiyet verdi.[82] Aslında Derviş Mehmed Paşa sadrazamlığına büyük olasılıkla yine devam edecekken, sarayın ser-tâbibi, Valide Sultan ve padişahın tarafından dinlenildiğinde: *"Derviş Mehmed Paşa'nın hastalığı nâ-kaabil-i tedavidir"* cevabını vermesi üzerine sadrazamın azledilmesine karara verildi.[83] Derviş Mehmed Paşa sadrazamlıktan azledilmeden önce Valide Turhan Sultan'dan tek dileği kendi yerine gelecek sadrazamın yeniçerilerden olmamasıydı.[84]

---

[79] Naîmâ, *Târih-i Naîmâ*, V, 2307. Abdülkadir Özcan, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2017), 3: 25.

[80] İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye*, III, s.20-21.

[81] Özcan, *a.g.e.,* III, s.23.

[82] Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2464-2467. Hammer, padişahın bu sırada imzasız bir arzuhâl aldığını ve sadrazamla alakalı birçok suçun isnat edildiğini aktarır. Sultan IV. Mehmed'in bu duruma çok mütessesir olduğunu ulemâdan mürekkep umûmî bir meclis topladığını yazar. İsimsiz arzuhâl mecliste okunup tamamlanınca Şeyhülislâm bu sırada devreye girerek bunu reddetmek üzere uzun bir nutuk çeker. Ondan sonra suçlanan sadrâzam konuşmaya başlayarak bu suçlamaları kabul etmeyerek tek tek açıklar ve hased sahipleri ile ilgili farsça bir beyitle sözünü tamamlar. Sadrazam zenginliğinden dolayı haset ettiklerini söyleyerek kesinlikle suçlamaları kabul etmez. Hatta bu sırada sadrazamda bir kırıklığın olduğunu ve mermer üzerine çöktüğünü dile getirir. Sadrazamın takatinin azaldığını ve mecalsiz kaldığını vurgular. Sonraki gün divan toplantısı sırasında sadrazamda bir titremenin olduğunu divanın sona ermesiyle konağına dönerken felç olduğunu ve bir tarafının hiç tutmadığını belirtir. Hammer, *a.g.e.,* X, s.230-233.

[83] Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2470. Hammer, *a.g.e.,* X, s.237.

[84] Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2467. Jorga, *a.g.e.,* V, s.71-72.

Derviş Mehmed Paşa'nın Mirası ve Osmanlı Yönetim Geleneğinde Yeri

Kişinin elde ettiği servet bazen pek çok imkânı ya da fırsatı kişiye rahat şekilde sunabilmektedir. Tarhuncu Ahmed Paşa yaptığı bazı tedbirlerle Derviş Mehmed Paşa'nın da düşmanlığını tahrik etmişti.[85] Derviş Paşa, Ahmed Paşa'nın sadaretinden beri emsali olmayan bir heybet ve gösterişle İstanbul'a giriş yaparak malum sadrazama gücünü bir nevi göstermişti.[86] Zeki ve servet sahibi olan Derviş Mehmed Paşa, Tarhuncu Ahmed Paşa'nın azledilmesinde etkili oldu.[87] Daha sonra ise

[85] Naîmâ söz konusu olan sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşa'nın çok uğursuz bir zaman diliminde sadrazamlık makamına geldiğini söyler. Sadrazamın tek derdinin aslında Osmanlı Devleti'nin bazı bozukluklarını düzeltmeye çalıştığını, hatta ocak ağaları ve devlet erkânı tarafından gelen ricaları dahi önemsemediğini belirtir. Sadrazamın devletin yararına olmayan hiçbir işe olur vermediğini ve müsaade etmediğini dile getirir. Durum bu şekilde olunca neredeyse tüm devlet erkânının sadrazamdan yüz çevirerek idamına bir nevi sessiz kaldıklarını aktarır. Öyle ki dahası devlet erkânı ve özellikle çıkarları zedelenenler sadrazamdan kurtulmak pahasına sadrazamın yaptığı iyilikleri dahi Padişah'a kötü aktardıklarını ve çirkin gösterdiklerini ifade eder. Neticede Sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşa bu dönemde Derviş Mehmed Paşa ile münakaşalara girmesi Tarhuncu Ahmed Paşa'nın aleyhine tezvir kampanyasının hızlanmasına neden oldu. Yine bu sırada Hocazade Mesud Efendinin saraydan uzaklaştırılması sadrazam aleyhindeki dedikoduları tetiklemişti. Nihayetinde Tarhuncu Ahmed Paşa haksız yere idam edilmişti. Bkz. Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2315.

[86] Hammer bu durumu aktarırken Derviş Paşa'nın arkasında iki bin süvari ve piyade, yedi bin atlı güç ile Silistre, Bursa ve Anadolu'daki irtikâblarının sonucu olduğunu söylemektedir. Ayrıca Tarhuncu Paşa'nın hazinedeki nakitten önceliği sipahilerin tahsisatlarının ödenmesinde kullandığını ve bahriye askerini ihmal ettiğini, Derviş Paşa'nın bundan dolayı muzdarip olduğunu ve levendlerin maaşlarının ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. *"Hatta bir gün Tersâne'de sadrâzam Surnazen Mustafa Paşa'yla devlet işleri hakkında görüşürken, defterdara bana mutlaka bana para vermelisin söylemesi üzerine demesi üzerine defterdar: sana parayı taştan kesecek değiliz*" yanıtını verince, yaşanan çekişmelerden sonra durum çözüme kavuşturulmayınca saraya intikal eder. Sultan IV. Mehmed sadrâzamla kapdân paşayı huzuruna getirttip hesap sorunca, Kapdân paşa, nakden 20 kese almamış olduğunu isbât eder. Sadrâzam da, cevaben, havalelerin nakit hükmünde olduğunu, bunların ödeme zamanlarının girmesine kadar bekleyerek askerin maaşını kendisinin verebileceğini ileri sürer. Pâdişâh bu izahattan memnun olmayıp, o vakitten itibaren Tarhuncu Ahmed Paşa'nın azline karar verir. Girit için sadrazamın kendisine para ve yardım göndermediğini belirten Derviş Paşa neticede istediğini elde ederek sadrazamın azlini başarmıştır. Hammer, *a.g.e.,* X, s.230-233.

[87] Naîmâ Derviş Mehmed Paşa'nın parası ve makam gücüyle Tarhuncu Ahmed Paşa'yı alt ettiğini ve kendisinin sadrazam olması için çaba sarfettiğini kaydeder. Naîmâ, *a.g.e.,* VI, s.2526.

kendisi Turhan Sultan'ın da desteğini alarak sadrazamlık makamına geldi. Bu tarz çekişmelerde genelde servet sahibi olan ve saray çevresini memnun edebilenler başarı ile çıkabilmekteydi. Derviş Paşa'da bu tartışmalardan bu şekilde sıyrılarak sadrazam oldu.[88] Osmanlı Devleti'nde bu devirde gelenek haline gelen başka bir vak'a daha vardı ki devlet adamları birbirlerinin makamına göz dikerek kendileri o makama gelebilmek için türlü entrika ve fitneyle uğraşmaktaydılar. Derviş Mehmed Paşa sadrazam olduğunda defterdarlık makamı verdiği Moralı Mustafa Ağa da sadrazamlık makamını arzu ettiğinden sürekli Derviş Paşa aleyhine olan faaliyetlerde bulunmaktaydı. Sadrazam huzuruna çağırtıp durumu anlattığında ise inkâr ederek kurtulabilmişti.[89]

Naîmâ tarihinde aslında Derviş Mehmed Paşa'nın daha Musul taraflarındayken rüşvet aldığı ile ilgili dedikoduların çıktığı ve özellikle ocak ağalarının çıkardığı dedikodularda paşanın ahaliye zulmettiğini padişah katline olur vermeden bazı ocak ağalarının araya girip af olunmasını sağladığını aktarmaktadır.[90] Devlette varlığı görülen rüşvetin durumu ile alakalı olarak Naîmâ bu dönemde üst düzey makamlara gelebilmek adına devlet adamlarının büyük rüşvetler verdiklerini ancak

[88] Kısa bir süreliğine de olsa Derviş Paşa Sadrazamlık Makamına getirildi. Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2315.

[89] Bu dönemde Kızlarağası Bayram Ağa'nın nüfuzu Süleyman Ağa'nın derecesine ulaşmıştı. Bazı durumlarda üst düzey görev ve makam bekleyen devlet adamları padişaha verilecek hediye ya da rüşvet varsa bunu Bayram Ağa aracılığıyla halledebilmekteydiler. Moralı Mustafa Ağa'da Sadrazamlık arzusunda olduğundan sultana ulaştırılacak teklif için Bayram Ağa'yı aracı yapmak istedi. Hatta kendisi sadrazam olduğu takdirde Padişah'a 600 kese hediye sunacağını bildirmişti. Ancak Bayram Ağa Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'ya daha yakın durduğundan bu durumu sadrazama haber vermişti. Derviş Mehmed Paşa, Moralı Mustafa Ağayı çağırtıp durumu sorduğunda ise Moralı bunu inkâr ederek kendini sevmeyenlerin hazırlattığı bir plan olarak lanse etti. Moralı Mustafa Ağa ancak bu şekilde sadrazamın elinden kurtulmuştu. Bkz. Hammer, *a.g.e.,* X, s.232.

[90] Derviş Mehmed Paşa'yı sevmeyen bazı ocak ağaları Paşanın görev yerlerinde bulunduğu zamanlarda ahaliye zülmettiğini ve kendi hesabına akçe geçirdiğini iddia ederek Silahtar Mehmed Ağa vasıtasıyla Derviş Mehmed Paşa'yı padişaha şikâyet etmişlerdi. Padişah bunun üzerine divan'ı toplayarak Derviş Mehmed Paşa'yı huzuruna çağırtıp durumu sorduğunu ve tam katline olur verecekken bazı ocak ağalarının ve saray erkânının araya girmesiyle Derviş Paşa affa mazhar olmuştur. Bkz. Naîmâ, *a.g.e.,* II, s.1404.

bu verdikleri rüşvetlerin yerini dolduramadan ya katledildiklerini ya da vazifeden azledildiklerini belirtmektedir.[91] Maalesef düzendeki bozukluklar bu dönemde en üst makamdan tutun da en alt tabakaya kadar sirayet etmiş durumdaydı. Dönemin önemli tarihçilerinden Naîmâ bu dönemde rüşvet suçundan dolayı nice vezir ve paşaların rezil olup azledildiğini ve bazılarının katledildiğini belirterek *"devletin içinde bulunduğu durum öyle bir vaziyet aldı ki rüşvet almamak bu zamanda devletin temel dayanağı kılındı"*[92] ifadeleriyle mevcut tabloyu aktarmaktadır. Aynı şekilde Sadrazam Derviş Mehmet Paşa'da bu makama gelebilmek adına birtakım hediyeler dağıtarak gelmişti. Derviş Mehmed Paşa azledildikten sonra yeni sadrazam olarak makama getirilen İpşir Paşa da yine bu makama gelince benzer olarak padişah'a 8.000 altın ve Valide Turhan Sultân'a ise *"paşmak bahâsı"* diyerek 2.000 altın vermek üzere Haleb Eyaletini Tayyar Paşa'nın oğluna vermişti.[93] Derviş Mehmed Paşa'nın vefatının ardından müsadere edilen terekesinden hazineye 95.000 filori altın, 800 kese esedî kuruş ile altın, gümüş, değerli taşlar, murassa hançer ve kılıçlar, tüfekler, kıymetli kumaşlar ve kürkler intikal etmiştir.[94]

Kâtib Çelebi sadrazamın servetiyle ilgili bütün malının akranlarına göre çok fazla olduğunu ve tümünün mirîye alındığını ifade eder. Sadrazamın malı ve serveti ile kendi devrinde sürekli galip geldiğini ifade etmekteydi.[95] Nitekim Derviş Mehmed Paşa ile alakalı olarak yapılan

[91] Bu dönemde yüksek mevki sahipleri ve üst düzey devlet erkânı kişiler Valide Sultanlar ile kaynaşarak birçok işlerde yanlış yollara sülük ettiler. Naîmâ bu dönemde yollarda sürekli yeni tayin olunan birilerinin olduğunu belirterek bunlar makamlara gelebilmek adına onca rüşvet verdiklerini ancak daha verdikleri rüşvetleri dahi toplayamadan ya başka yerlere tayin olunduklarını ya da idam edildiklerini aktarmaktadır. Bkz. Naîmâ, *a.g.e.,* IV, s.1782.

[92] Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2061.

[93] Hammer, *a.g.e.,* X, s.240

[94] Parasının ve mal varlığının çokluğunu dönemin kaynakları aktarmaktadır. Doksan bin filori, sekiz yüz kese esedi kuruş, mücevher, altın, gümüş ve daha nice değerli taşları ömrü boyunca biriktirmişti. Ayrıca Derviş Paşa'ya ait yer altında gizli yerlerde olmak üzere mücevherler, az bulunan değerli ve kıymetli bazı eşyalar, hançerler, cephanesinde çeşitli altın kaplamalı tüfekler, kılıçlar, pek çok değerli kürkler ve kumaşlar ve daha nice eşyaları mevcuttu. Kethüdâsı Ali Ağa mal varlığının defterini Padişah'a teslim etmişti. Bütün değerli hazinesine el konularak hazineye aktarıldı. Naîmâ, *a.g.e.,* VI, s.2520. Hammer, *a.g.e.,* X, s.241. İpşirli, a.g.m., s.194.

[95] Kâtip Çelebi, *a.g.e.,* II, s.1078.

tanımlamalara bakıldığında defterdar Zurnazen Mustafa Paşa, Derviş Mehmed Paşa için kendisinin de Derviş Paşa gibi bir vezir olduğunu söyler. Ancak Derviş Mehmed Paşa'nın yaptığı zulümlerle âlemi harâb eylediğini söyleyerek aslında paşanın sadece rüşvet almadığını vazife yaptığı yerlerdeki ahaliye de zulümler yaptığını dile getirmekteydi.[96] Yine Naima'da aynı şekilde Bosnadayken ahaliye zulmettiğini ve vazifeden kendisini azlettirerek İstanbul'a geldiğini kaydetmektedir. Kendisine zulümlerinden dolayı çıkışınca da her hükme razıyım diyerek sadrazamı yumuşatarak İstanbul'da kaldığını vurgulamaktadır. Aslında ocak ağalarından Bektaş Ağa kendisini sürekli desteklemekte ve sıkıntılı vakada affedilmesi için türlü yollara başvurmaktaydı. Bektaş Ağa'nın bu durumda yine nüfuzunu kullanarak Derviş Paşa'yı koruduğu bilinmektedir.[97]

Dönemi sadece Derviş Mehmed Paşa'nın aldığı rüşvetler ve dönemin Osmanlı müelliflerinin yazdıkları sübjektif metinler üzerinden okumak doğru olmayacaktır. Nitekim çoğu araştırmacı tabloyu aktarırken mevcut durumun devletin içinde bulunduğu vaziyetin birey üzerinden okunması olarak görmektedir. Dönemi kaynakları sadece Derviş Paşa'nın değil hemen hemen tüm devlet erkânının caize ve rüşvet aldığını ifade etmektedirler. Bunlardan biri olan Hasırcızâde Osmanlı Devleti'nin bu dönemi için önemli açıklamalarda bulunur. Devletin merkezinde ve üst makamlarda bulunanların yaptıkları israfların ne dinî kaidelere ne de nafilelere hiç uymadığını belirtir. Devlet erkânının israflarını aktarırken sadece yemek işleriyle ilgilenen yedi aşçıbaşı ve onlarında mahiyetinde kırk aşçının çalıştığını, dahası bu aşçıların dahi emrinde çeşitli çadırlar ve hizmetçiler olduğunu dile getirir. Çadırları ve mutfak takımlarını taşımak içinde katırlar ve develerin hazır bulunduğunu aktarır. Yine mutfakta kullanılan yemek takımlarının

[96] Hammer, *a.g.e.,* X, s.218.

[97] Naîmâ tarihinde Derviş Mehmed Paşa'nın Rebiü'l-evvel ayının ilk günlerinde hasta olmadığı halde kendini hasta aksettirerek Bosna'daki görevinden kendini azlettirdiğini vurgular. Dönemin ocak ağalarından Bektaş Ağa'nın desteğiyle İstanbul'a geldiğini ve niçin geldin devlete ve İslam dinine hizmet etseydin diye sual edenlere ise felç olduğunu ancak sınır boylarında yeterli tecrübede tabibin olmadığını ve tedavi için geldiğini ifade etmektedir. Ancak adamlarının yol güzergâhlarındaki ahaliye neden zulmettiği sorusuna ise buna verecek cevabı olmayınca şeriatın her hükmüne razıyım diyerek cezam neyse çekmeye hazırım şeklinde siyasî cevaplar verdiği ve insanları etkilediğini aktarmaktadır. Naîmâ, *a.g.e.,* IV, s.1913.

oldukça lüks olduğunu, altın, gümüş, çini ve daha pek çok çeşit olduğunu sayar. Bayram günlerinde paşalar tarafından hazırlatılan önemli hediyeler ve paketler başta padişah olmak üzere valide sultanlar, sadrazama, saray ağalarına dönemin sözü geçenlerine gönderilmekteydi. Bu şekilde davranan devlet adamları kendilerini güvene alıp ve servetlerini muhafaza etmeye muvaffak oluyordu. Tabi bu zenginliklerinin kaynağı halkın mazlumane feryatları mıydı? Bu soruya cevap ararken Osmanlı klâsik sosyal düşüncesinin sınırlarını zorlamak gerekir. Rüşvet, iltimas ve adam kayırma gibi uygulamaların, dinî kaidelerin belirleyici olduğu toplumlarda merdut kabul edildiği bir yönetim mekanizmasında bu tür uygulamaların kişiyi ölümden vatana ihanete kadar uzanan ağır sonuçlarla karşı karşıya bırakabileceği ifade edilmektedir. Hasırcızâde, bu söylemleriyle aslında devletin içinde bulunduğu durumu ve dönemin genel tablosunu ortaya koymaktadır.[98] Söylemlerine bakıldığında sadece rüşvet değil devlet kademelerinde önemli oranda israfında olduğu anlaşılmaktadır.

Derviş Mehmed Paşa'nın Şahsiyeti

Derviş Mehmed Paşa'nın kişiliği ve devlet kademelerinde ifa ettiği vazifeleri üzerinden bazı tarihçiler sadrazamı tanımlamaya ve açıklamaya çalışmışlardır. Önemli tarihçilerden Mustafa Naîmâ, Derviş Paşa'yı temiz görünen ve temizliğe oldukça ehemmiyet veren, aynı zamanda giyinmeyi seven ve sürekli güzel giyinen bir şahsiyet olduğunu belirtmiştir. Paşa'nın yemek konusunda da yeme ve içmeyi oldukça sevdiğini belirten tarihçi özellikle balık yemeklerini ve balık çorbasını bilhassa sevdiğini kaydetmektedir. Derviş Paşa'nın yanında bulunan adamlarına gayet düşkün olduğunu söyler. Fiziksel yapısını ise köse sakallı olup, bıyıklarının uzun olduğunu, levend endamlı bir yapıda, şakayı ve latifeyi seven harika bir vezir olduğunu söylemektedir.[99] Hammer, Derviş Mehmed Paşa'nın aslen Çerkes olduğunu ve uzun, heybetli bir yapıya sahip bulunduğunu kaydetmektedir. Ayrıca paşanın eğlenceyi ve ihtişamı sevdiğini belirtmektedir. Bağdat'ın fethinin ardından şehrin ilk valisi olan Derviş Mehmed Paşa'nın, savaşlar nedeniyle harap duruma gelen Bağdat ve çevresinin zenginleşmesi ve imar edilmesinde önemli katkıları olduğunu aktarmaktadır. Tabi aynı

[98] Hasırcızâde, *a.g.e.,* s.508.
[99] Naîmâ *, a.g.e.,* VI, s.2527.

Vakanüvis

zamanda Paşanın gücünün de burada şekillenmeye başladığını söyler. Bu görevdeyken özellikle Basra ve Hindistan ile yaptığı ticaretten önemli bir gelir elde ettiği açıktır. Zahire, hayvancılık ve dokumacılık gibi birçok ticaret ile ilgili olduğu, hatta gümrük vergisi vermediğinden bu havalide tüccarların paşa ile rekabet edemediğinin altını çizer. Yine paşanın Dicle taraflarındayken zekice davrandığını ve nehrin taşmasını, su basmalarını fırsata çevirerek kavun ve karpuz tarlaları oluşturduğunu ve felaket gibi görünen durumları dahi tersine çevirebilen bir zekâya sahip olduğunu kaydeder. Derviş Mehmed Paşa'nın önemli oranda servet ve mal sahibi olduğunu söyleyen yazar, her ne ticaret ve alış-veriş olursa olsun yaşamı boyunca bir devlet adamına yakışmayan bir ticaret yapmadığını belirtir.[100]

Naîmâ Derviş Mehmed Paşa'yı birçok yerde eleştirmesine rağmen, paşanın aynı zamanda postunun adamı ve faaliyetlerinin kapsamına vâkıf ve oldukça cesur bir kimse olduğunu da belirtmektedir.[101] Ayrıca Derviş Mehmed Paşa bu dönemde ticaret amaçlı yaptığı işlerden çok az para aldığını ve bunda da ahalinin hoşnut olduğunu vurgulamaktadır.[102] Uzunçarşılı ise Derviş Mehmed Paşa'yı karakter bakımından halim selim bir yapıda, orta düzeyde yetenekli, güzey huylu, temiz giyinmeyi seven ve temiz kıyafetli, zevk ve eğlenceye meyilli, yeme içmeyi oldukça seven, şakacı bir şahsiyet olarak tanımlar. Devamında ise Sadrazamın emrindekilerden birinin sadrazamın halim karakterini ifade için *"İstanbul ahalisine sakal saydırdılar"* söylemesiyle paşa iri ve uzun olan bıyıklarını göstererek *"bunu sayamazlar"* dediğini bildirmektedir.[103]

Ancak paşayı iyi bir halde anmayan kesimlerde mevcuttu. Öyle ki dönemin tarihçilerinden Mehmed Halife; "*Tarhuncu Ahmed Paşa azledilip katledilince yerine zalim cahil ve kölemen Derviş Mehmed Paşa geçti*" ifadelerini kullanmaktadır.[104] Zeki ve iş bilen sadrazamın her kesimden insanın gönlünü kazandığı ve bunu da çeşitle hediyeler ve

[100] Hammer, *a.g.e.,* X, s.241.
[101] Naîmâ, *a.g.e.,* V, s.2321.
[102] Naîmâ, *a.g.e.,* VI, s.2522
[103] Uzunçarşılı, *a.g.e.,* III, s.406-407
[104] "*Ve yerine zâlim câhil kölemen Kapudân Dervîş Mehmed Paşa Veziriazam olup sadâretinde bir seneye karîb mu'ammer olup merhum oldu..*" Bkz. Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmanî*, Hazırlayan Ertuğrul Oral, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s.40.

rüşvetlerle yaptığı malumdur. Bununla ilgili bir vesikada Kefeli Sefer Gazi bin Abdülkerim'in Paşa'nın kendisine bir at ve çeşitli kumaşlar ihsan ettiğini dile getirmesi olayı anlaşılır kılmaktadır.[105] Aynı şekilde Naîmâ'da paşanın zaman zaman hazinenin zayıflığını fırsat bilip devlet gelirlerini kendi lehine çevirdiğini ve etrafına çıkar karşılığında menfaat dağıttığını aktarmaktadır. Yine bazı görevleri sırasında bulunduğu havalilerde yöre ahalisine zulmettiğinin altını çizer. Hatta Tarhuncu Ahmed Paşa'yı servetinin gücüyle azlettirdiğini belirtmektedir[106].

Sonuç

Derviş Mehmed Paşa'nın 1652–1653 yıllarındaki kısa süreli sadrazamlığı, Osmanlı yönetim geleneğinde birçok araştırmacı tarafından rüşvetin olağanlaştığı bir dönemin zirve noktalarından biri olarak nitelendirilmiştir. Naîmâ ve Râşid gibi çağdaş tarihçiler, Derviş Mehmed Paşa'nın özellikle sadrazamlığa atanma sürecinden itibaren rüşvetle ilişkilendirildiğinin altını çizerler. Rivayetlere göre Derviş Paşa, saray çevresinde güç sahibi olan kimselere ve özellikle Valide Turhan Sultan'a yakın olan ağalara büyük miktarlarda hediyeler takdim ederek sadrazamlık makamını elde etmiştir. Bu durum, onun devlet işlerine yaklaşımında kişisel çıkarın belirleyici olduğu yönündeki algıyı güçlendirmiştir. Nitekim sadrazamlık döneminde Derviş Mehmed Paşa'nın faaliyetleri ve uygulamaları da bu söylentileri destekler niteliktedir. Özellikle görev dağıtımlarında, eyalet ve sancak tayinlerinde hediye karşılığı atama yapıldığı, mali konularda usulsüz tahsilatlar gerçekleştirildiği yönünde yoğun şikâyetler kaynaklarda sıkça yer alır. Bu bağlamda Derviş Mehmed Paşa dönemi, Osmanlı'da XVII. yüzyılın ortasında yaşanan idarî yozlaşmanın bir yansıması olarak görülmektedir. Paşa'nın bu politikaları kısa vadede kendi gücünü artırsa da uzun vadede hem ulema hem de askerî zümre arasında tepkilere sebebiyet vermiştir. Özellikle rüşvetle yapılan atamalar, liyakat sisteminin zayıflamasına ve devlet işlerinin aksamasına neden olmuştur. Bu durum, zaten istikrarsız olan IV. Mehmed dönemi siyasetinde yeni bir kriz dalgasını tetiklemiştir. Derviş Mehmed Paşa'nın azledilmesi, yalnızca bir saray entrikasının sonucu değil, aynı zamanda rüşvet ve yolsuzluk iddialarının devlet meşruiyetini tehdit eder hâle gelmesinin bir sonucudur. Dolayısıyla

[105] BOA. TSMA. e. 1044/8 (20. M. 1056)[8 Mart 1646]).
[106] Naîmâ, *a.g.e.,* VI, s.2526.

Derviş Mehmed Paşa'nın kısa bir süre devam eden sadrazamlığı, Osmanlı yönetim tarihinde rüşvetin sistematik bir sorun hâline geldiği, ancak aynı zamanda devletin bu tür yozlaşma örneklerine karşı cezalandırıcı yaklaşımını da sürdürdüğü bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Derviş Mehmed Paşa'nın akıbeti, Köprülüler döneminde gerçekleştirilecek olan idarî disiplin ve ahlakî reformların zeminini hazırlayan olaylardan biri olmuştur. Derviş Mehmed Paşa örneği üzerinden XVII. yüzyıl Osmanlı devlet kademelerindeki bozulmalar ve genel durum müşahede edilebilmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

A. DVNSMHM. d. (Bâb-ı Asafi Mühimme Defterleri) 85/403; 87/254; 88/122,155,200; 89/157.

MAD. d. (Maliyeden Müdevver Defterler) 968.

AE. SİBR. (Ali Emiri SİBR) 5/478.

TSMA. d. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterler) 610/30; 780/2; 974/36; 882/14; 893/27.

TSMA. e. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı) 1044/8; 1069/52; 3890/1; 5201/1; 5948/1.

Kitap ve Makaleler

Akdağ, Mustafa, *Celali İsyanları (1550-1603*), Ankara 1963.

Anonim, *Kitâb-ı Müstetâb (Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler)*, Hazırlayan: Yaşar Yücel, Ankara 1988.

Arif, Mehmed, *Binbir Hadis*, İstanbul 1966.

Bardakçı, Veli Vehbi, *Osmanlı Klasik Dönemine Çandarlı Ailesi*. yayınlanmamış doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2019.

Daşcıoğlu, Kemal, "Osmanlı Döneminde Rüşvet ve Sahtekârlık Suçları ve Bunlara Verilen Cezalar Üzerine Bazı Belgeler", *Sayıştay Dergisi*, 59, (2005), s.119-124.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Ankara 2010.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları*, İstanbul 2015.

Düzenli, Pehlül, *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislam Ebussuûd Efendi ve Fetvâları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2007.

Fulin, Neslihan, "Osmanlıda Rüşvet ve Cezası", *Akademik Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2019), s.26-35.

Gökbilgin, M. Tayyib, "Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 8*/1-2 (1955), s. 11-50.

Hasırcızade Metin Hasırcı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul 2003.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman,* II. Defter. Hazırlayan Şerafettin Turan, Ankara 1991.

İlgürel, Mücteba, "Kösem Sultan'ın Bir Vakfiyesi", *Tarih Dergisi*, 21 (1966), s. 83-94

İnalcık, Halil, *Devlet-i 'Aliyye*, III, İstanbul 2018.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, II, İstanbul 2004).

İpşirli, Mehmed, "Derviş Mehmed Paşa," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9, Ankara 1994, s.193-194.

İpşirli, Mehmed, "Mehmed Paşa (Derviş)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul 1999.

Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, V-X, Hazırlayan Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1983.

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Zeyl-i Ravzatü'l-ebrâr*, Hazırlayan Nevzat Kaya, doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1990)

Kâtip Çelebi, *Fezleke (Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655))* II, Haz: Zeynep Aybicin, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016.

Kınaylı, Hüsni, "Derviş Mehmed Paşa (Çerkes)", *İstanbul Ansiklopedisi*, 8, İstanbul, s.4506-4508.

Kimya, Osman, *Osmanlı Devleti'nde Göç, İskân ve Sürgün (XVII. Yüzyıl Örneği)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Van 2021.

Kocaman, Kaan, *XVII. Yüzyıl'da Osmanlı Devletinde Rüşvet*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

Köprülü, Mehmet Fuat, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul, 2023.

Köse, Saffet, "Rüşvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* 35, İstanbul 2008, s.303-304.

Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, 188. Maide Suresi 42

Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmanî*, Hazırlayan Ertuğrul Oral, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Mehmet Neşri, *Neşrî Tarihi*, Hazırlayan Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, Ankara 1949.

Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osman-î,* II, Hazırlayan Nuri Akbayar, İstanbul 1996.

Merçil, Erdoğan, "Besâsîrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5, Ankara 1992, s.528-529.

Mizancı Murad, *Tarih-i Ebul' Faruk*. İstanbul: Matbaai Amedi ve Tefeyyüz Matbaası, 1325.

Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, Ankara 1969.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn*, III-IV-V-VI, Hazırlayan Zuhuri Danışman, İstanbul 1968.

Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, III-IV, Çeviren Nilüfer Epçeli, İstanbul 2009.

Özcan, Abdülkadir, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları*. III, İstanbul 2017.

Özvar, Erol, "Tarhuncu Ahmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40, İstanbul 2011, s.20-22.

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I, Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1991.

Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı padişahı*, İstanbul 1999.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türk-î*, İstanbul 2009.

Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lugatı*, Ankara 1944.

Türkçe Sözlük, no 2, Ankara 1998.

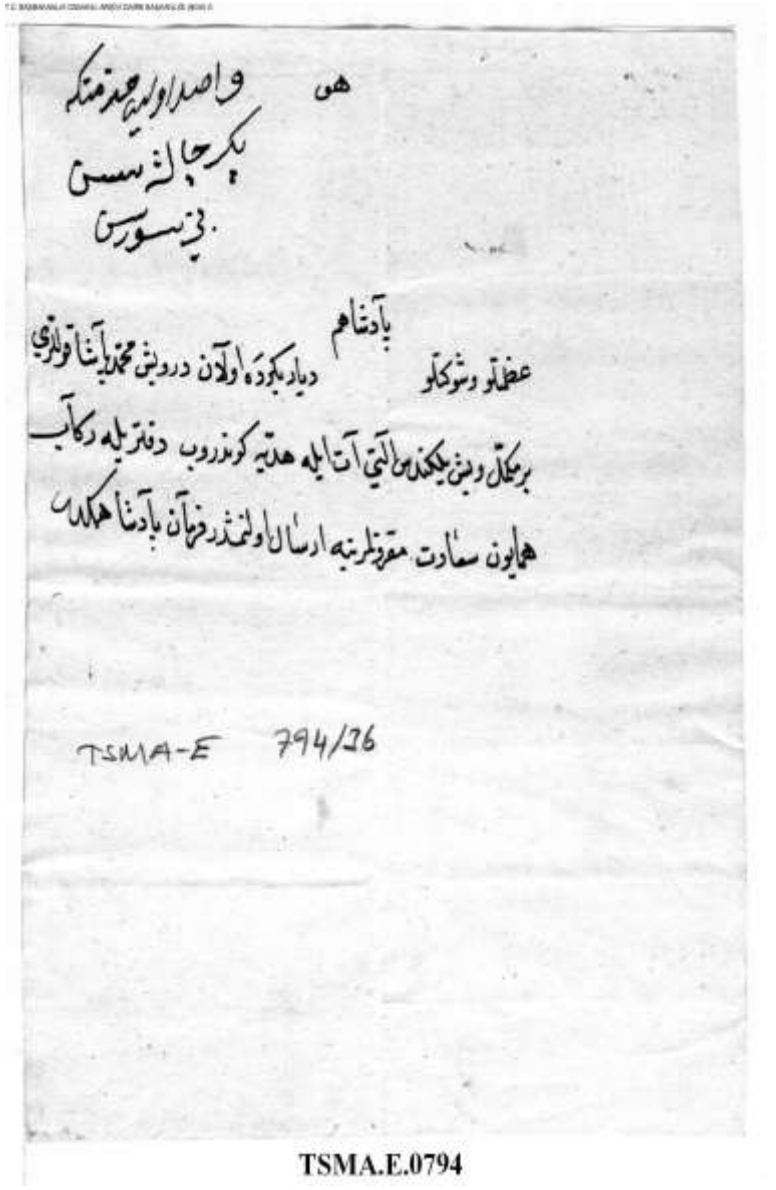
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlı Tarihi (2.KISIM)*, Ankara 2011.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Çandarlı Vezir Ailesi*. Ankara 2024.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1948.

EKLER

Ek 1. Diyarbekir Beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa'nın Padişah'a hediye olarak altı at gönderdiğine dair vesika.

TSMA.E.0794

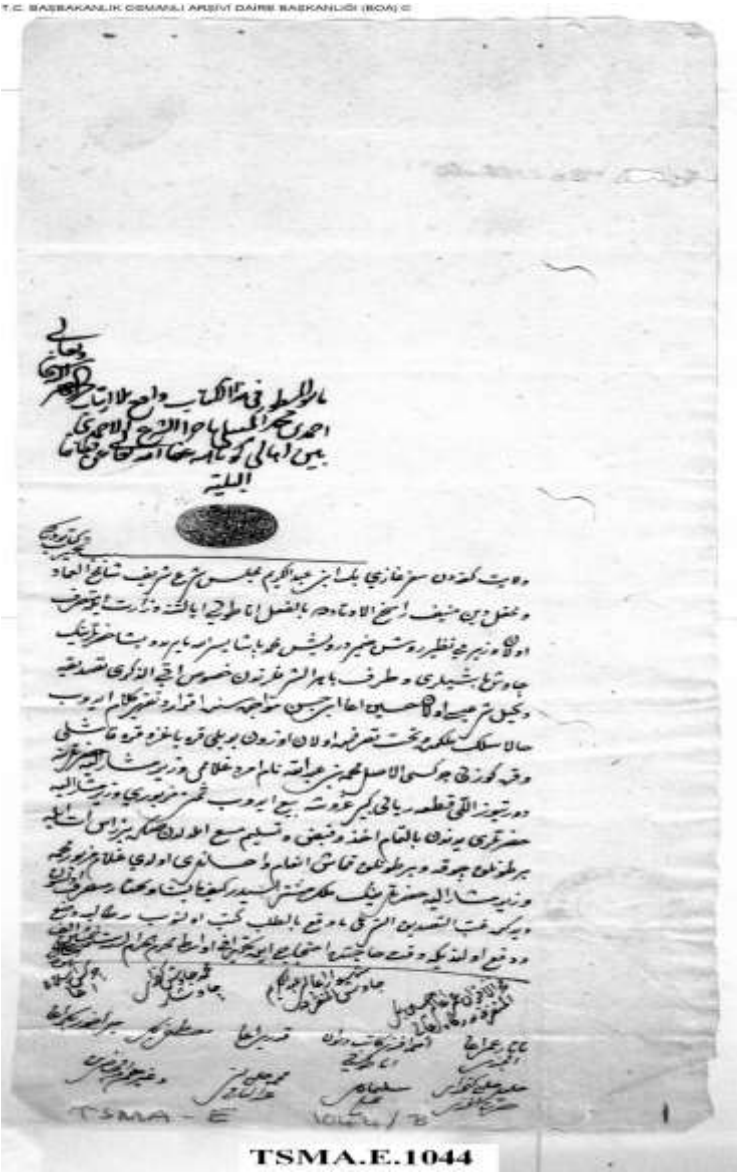
Vakanüvis

Ek 2. Derviş Mehmed Paşa'nın gönderdiği hediyelerin Padişah'a takdimi.

Vakanüvis

Ek 3. Derviş Mehmed Paşa'nın Kefeli Sefer Gazi Abdülkerim'e çeşitli hediyeler verdiğine dair vesika.

Vakanüvis

Ek 4. Cizye Muhasebecisi Mehmed Efendi'nin hürmet, minnettarlık ve hulus ifadeleriyle kendisine hediyeler gönderen Derviş Mehmed Paşa'ya teşekkür ettiğine dair vesika.

TSMA.E.0882

Extended Abstract

Bribery has been a persistent phenomenon in political and administrative systems since antiquity, becoming particularly visible during periods of institutional and economic crisis. In the Ottoman Empire, bribery was closely intertwined with the relationship between wealth and political power, especially in the seventeenth century, when fiscal deterioration and administrative instability intensified. This study aims to examine the relationship between power, wealth, and bribery in the Ottoman state through the example of Dervish Mehmed Pasha, who served as grand vizier between 1653 and 1654. By focusing on his career, accumulation of wealth, political strategies, and eventual dismissal, the article seeks to contribute to a broader understanding of administrative corruption and its systemic character in the Ottoman governing elite.

The study is based on qualitative historical analysis and primarily relies on contemporary Ottoman narrative sources such as Naîmâ, Râşid, Kâtib Çelebi, Hammer, and other chroniclers of the seventeenth century. These sources are critically examined to reconstruct Dervish Mehmed Pasha's career trajectory, economic activities, and political influence. In addition, the article adopts a conceptual framework that connects wealth accumulation with power consolidation, situating bribery within the broader socio-economic and political context of Ottoman administrative practice. Comparative references to earlier Turkic-Islamic states and classical civilizations are also employed to contextualize bribery as a recurring historical phenomenon rather than an exclusively Ottoman problem.

The findings indicate that bribery in the Ottoman Empire was not merely an individual moral failing but a structural problem closely linked to fiscal shortages, office-selling, and patronage networks. Dervish Mehmed Pasha exemplifies how wealth functioned as a key instrument for acquiring and maintaining political power. His rise to high office was facilitated by strategic gift-giving and patronage, particularly within the palace and the harem. During his governorships, especially in Baghdad, he accumulated vast wealth through trade, agriculture, moneylending, and control of local economic resources. While some of his activities contributed to regional stability and economic development, his methods also generated widespread complaints regarding bribery, oppression, and abuse of authority. His short grand vizierate was marked by intense political rivalries, financial crises, military challenges, and growing opposition from both bureaucratic and military circles.

The case of Dervish Mehmed Pasha illustrates the normalization of bribery and the fusion of economic and political power in the mid-seventeenth-century

Ottoman administrative system. Although his wealth and political skill enabled him to reach the highest office of the state, the same dynamics ultimately undermined administrative legitimacy and provoked resistance. His dismissal and the subsequent confiscation of his immense fortune demonstrate that, despite widespread corruption, the Ottoman state continued to exercise punitive mechanisms against perceived excesses. Consequently, Dervish Mehmed Pasha's career represents both the peak of systemic corruption and a turning point that paved the way for later reformist efforts, particularly during the Köprülü era. Through this example, the study highlights how bribery functioned as a structural component of governance during periods of decline and crisis in the Ottoman Empire.